

A Z A D Ó

ÉS MÉG

V A L A M I.

SZERZÉ

BALÁSHÁZY JÁNOS

**Á. MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG RENDÉS TAGJA ÉS
T. ZEMPLIN. VÁRMEGYE TÁBLABIRÁJA.**

MÁSODIK KIADÁS

NÉMELLY JEGYZETEKEL GYARAPITVA.

Victrix audacia facit.

P E S T E N,

PETRÓZAI TRATTNER J. M. ÉS KÁROLYI ISTVÁN TULAJDONA.

1 8 3 1.

E L Ő S Z Ó

a' második kiadáshoz.

Egy pár holnapok mulva meg jelenése után e' kis munkám a' könyvkereskedők-nél el fogyván, többször szóllítaték fel, hogy azt újra engedjem ki nyomtatni, melly kívánságnak eddig azért nem teheték eleget: mivel először igen hirtelen lévén ki dolgozva, több hijánosságok kissebbíteték talán külömben érdemlett becsét, sőt siettetvén nyomtatása is, több hibák estek abban, e' részben is; mellyeknek igazítására egyéb szorgos gondjaim miatt csak most érkeztem. Bátor kettőztettem figyelmet, gondolom azomban hogy imitt amott fognak még is hibák akadni, mellyekért botsánatot kérek, 's különösen szólítom fel azokat engedékenységre, kik igen tiszta stylust kívánnak. Nékem véremben van úgy írni, mint beszélek, 's gyorsan a' kicsinységekre keveset ügyelve dolgozni,

IV

melly csekély hibákat mindenkor von maga után. Egyéberánt minden munkáimnak egyik fő célja vala, és az ennek is, hogy alsóbb rendű Hazámfiainak, kik teszik a' Nemzet milliomjait, akár physical, akár erköltsi tekintetbe vett terheim, homályjain, töllem kitelhetőképpen segítsék; 's örömet szenvedem a' csekélyebb hibákból eredő szemrehányásokat, csak céloamat bár melly gyengén is érhessem. Első meg jelenése után e' kis munkámat igen sokan érdemén felyül kedvesen vették, némeltyek azomban kárhoztatták, 's kárhoztatják ma is, állítván, hogy olly titkokat fedeztem fel, mellyeket el takarva kívánt volna a' Nemzeti becsület tartani, 's hogy több helyütt igen kéméletlenül tettem előadásimat. Kötelesnek érzem magam mindezekre röviden megfelelni. Én, ugy gondolom egy átaljában nem fedeztem fel olyan hibákat, mellyek csonkítanak a' Nemzeti becsületet, hanem olyanokat, mellyek a' szegény adófizető nép terheit könnyítik, a' hivatalban lévők esmérteit gyarapítják, a' hibázó jó rendnek' diadalmaskodását eszközlik, mert hogy ezeket akartam, ezen célokra törekedtem, talán senki tő-

lem meg nem tagadhatja. 'S én részem-
 ről igen szerencsésnek tartom magam',
 hogy azokkal, kik az adófizető nép mil-
 lionjai sorsoknak javítását nem akarják, a'
 jobb rendnek eszközését nem tartják jó-
 nak, egy értelemben nem lehetek, és őriz-
 kedni fogok ezentúl is, hogy vélek egy ér-
 telemben soha ne is legyek. A' mi pedig
 azt illeti, hogy némely előadásimba ké-
 méletlenség vagyok, erre ezt felelem „én
 sehol élesítve, nagyítva nem adék elő sem-
 mit, csak úgy a' mint tapasztaltam, 's iga-
 zán azt is sajnálom, ha vagynak olyanok,
 kik az igaz előterjesztésekért neheztelnek,
 már én csak ezen mód mellett kívánok
 holtomig maradni, és úgy vélem, ha ket-
 tőnk közül valamelyikünknek engedni kell,
 jobb lesz annak fordítani köpenyeget, ki
 azt hitte jónak, hogy a' veszélyt okozó
 rossz palástoltasson, mint nekem, ki nem
 csak fel takarni törekeszem azt, de utat is
 mutatok igazítására. Valóban különös, hogy
 a' jelen időben is még nem kevés barát-
 jaira talál az ember a' meg avult rosszak-
 nak, azonban, győzni kell bár nehezen,
 bár lassan a' józanság szövetkeinek, 's
 noha előre látom is, hogy boldogságunk

VI

ege egészen tisztává soha nem válhat, kötelességünk azomban széleszteni a' felleget, mellyet eszközlenünk legjobban lehet úgy, ha mi, kik illy érzéstől lelkesedünk, bár személyesen egymást nem esmérjük, egymás igaz ügyét melegen pártoljuk. Ezt tartom én tisztelnem mint ember, 's magyar Hazafi! ezt várom, 's méltán, másoktól is.

E l ő b e s z é d .

Minekelőtte homályos értelmű czimjét e' kis munkámnak megmagyaráznom, szükségesnek látom itt előre mentségemre megjegyezni, hogy ha az Olvasó némelly hijjánosságokat venne észre, tulajdonítsa elnebeli tehetségeimnek gyengeségein kívül annak is, hogy e' kis munkámnak kidolgozására nagyon kevés időt fordíthattam. Az egész öt hat napi (egyébbiránt külső foglaltosságok által sok ízben zavart) munkalkodásomnak szülötje. Bizonyos unalmas dolgomban véletlen több heteket kellett Pesten töltenem, 's imitt amott hallék sok olyanokat, mellyek Hazafiuságomat, különösen Literátori szeszemet annyira felbizgatták, hogy ha éppen könyhullatásra nem is, tenta hullatásra méltán fakadtam. Most tehát a' dologra.

Ha valaha valamelly Könyvnek czimje érthetetlen vala, úgy bizonyosan e' kis munkájé az, 's jól járt a' maradék, hogy le írván azt, a' guta meg nem ütött, mert valóban, ha a' régi hét böltsek feltámadtak volna is, 's együtt Conferentiát tartván tanácskoztak volna e' könyv czimjén, lehetetlen lett volna nyomába jönniök, mit akartam? min törtem fejem?

Ezen czim alatt „Az Adó“ azon esméreteim foglaltatnak, mellyeket Honunkban az adónak kivetéséről, az abba uralkodó rendetlenségekről,

VIII

gyűjtöttem egybe, és azon módok, mellyeket ezeknek orvoslására nézve e' tárgynak belsőbb rejtekeit ismerve gondoltam ki. — A' tárgy igen fontos, nyoltz millió ember sorsát érinti. — He-lyesek lesznek e' értekezéscim? a' következés mutatja meg; de hogy szándékom nemes és figyelmet érdemlő, bizonyos, 's ha valahol hibá-zom, szándékomnak nagysága eszközölje az ol-vasó meghotsátását. — A' „Valami“ ki fejezés alatt mit értek? mit fogok elő adni? még ma-gam sem tudom. — Ez különösnek látszhatik az olvasó előtt. — Ezt én könyvetském czimjé-hez azért biggyeztettem, hogyha ne talán az Adón kívül elmémnek szokása szerint némelly kitsa-pongásai, félre szökései történnének, az olvasó ne mondhassa, ezek ide tellyességgel nem tar-toztak. És így az egész „Valami“ kifejezés rö-viden szólva, amaz ősz példabeszédnek nem tudom hány ezeredik unokája „Superflua caute-la non nocet.“

Valóban fontos az Adó tárgya, 's a' ki av-val isméretes, tudja, hiszi, hogy az azzal való bánás módok fogásait tökéletesíteni igen szüksé-ges lenne, sőt tsudálkozni lehet, miért nem esz-közöltetett ez eddig is? 's midőn okai után nyo-mozásokat tészek, oda jutok, hogy azt hiszem, azért van ebben illy sok rendetlenség, mert na-gyon kevesen ismerik annak állapotját, és szük-ség lenne a' közönséget e' részben megismér-kedtetni, felvilágosítani.

Ezen adóbeli állapotok iránt való felvilágo-sítás kis munkám értekezéseinek fő tárgya lévén, a' mi ezt, t. i. az adót érdekli, itt előbeszédem-ben többé nem érintem, de úgy vélem, illy mun-kában, mellyben a' Valami cím oltalma alatt félre is lehet ugratni, nem lehet ezen szép ér-telmű, ezen igen fontos szót „Felvilágosodás“

elmellőzni a' nélkül, hogy róla különösebben is ne értekezsem, sőt hogy felhevült érzéseim, gondolatim' kívánságainak eleget tehessek, a' ditső Valaminek árnyékában fogok szemlélődni arról is, mitsoda fokon áll, mitsoda mértékben legyen a' felvilágosodás Hazánkban elterjedve.

Röviden véve a' józan felvilágosodás, vagy is miveltség alatt értetődnek a' jó erköltsi kifejtődzések, életrevalóság és a' Polgári kötelességeknek hív bétöltései. Azomban vizsgáljuk meg ezeket még közelebbről is. Értem a' jó erköltsi kifejtődzések alatt a' buzgó, de nem vak vallássságot, midőn az ember különösen a' maga igaz keresztényi indulatját inkább jó tselekedetekben mutatja meg, mint pusztá áhítatoskodásban; senkit meg nem ront, 's tsal a' felvilágosodott; hanem józan munkássága által igyekezik sorsát gyarapítani, az ügyefogyottak, 's szerentsétlenek iránt konyörületes, főképpen Teremtőjét féli, és tiszteli. Ha jól folynak dolgai, mást azért meg nem vet; hanem hálát ad a' Teremtőnek azért, hogy jóvoltával szerentsésítette 's a' t. Az életrevalóság alatt értem azt, hogy birjon az ember világi böltsséggel 's ezt egybekötvén vallásos érzéseivel, iparkodjék mindig a' jobbra, 's tükéletesebbre; azomban sorsával legyen megelégedve akkor is, ha kívánságait el nem érheti; nyugalmát keresi, és találja abban, hogy magának semmit szemre nem vethet, mindent el követett, 's bizik az Isteni gondviselésben, mindent megbetsül 's az emberi méltóságot az emberségben (humanitas) keresi, magát állapotjához képest a' hasznos és szükséges esméretekben gyarapítani törekedik 's a' t. — Értem a' Polgári kötelességeknek bétöltése alatt azt, hogy kiki azon kötelességeket, mellyek őtet mint Polgárt illetik, híven és pontosan bé

X

töltse, p. o. Királyához, 's Hazájához egyaránt hív legyen, ha a' szoros körülállások azt hozzák magokkal, legyen készen életét 's vagyonát is a' Király 's Haza ellenségeinek megbolászására legnagyobb kárával is fel áldozni, igyekezzék szelíd és szabad, nem tiltott úton különösen az ország, trónus, és polgártársai javát előmozdítani, a' törvényeknek mind addig, míg azok a' magok rendes és törvényes útján meg nem változtatnak, híven engedelmeskedni; a' Polgári társaság részére is gyermekeit jól nevelni és a' Király, 's Haza iránt viseltető hűséges indulatokat szíveikbe csepegtetni 's a' t. Valóban nehéz mind ezeknek megfelelni! nehéz a' valódi felvilágosodást 's műveltséget elérni! de csak felfogni is, 's többnyire ezeket az emberek hibás utakon hibás módokkal keresik, 's igaz az is, hogy még azért senki sem művelt, 's felvilágosodott, hogy arra törekedik. Némelly azt hiszi, hogy a' külső bánás módjában, tsinosságában, a' hizelkedő maga viseletben, a' módihoz alkalmaztatott öltözetekben áll a' felvilágosodás, 's józan műveltség. Mások azt vélik, hogy a' keresztény vallás szent törvényeinek öszvegázolásában, a' Király 's Haza iránt tartozó kötelességeknek fel sem vételésben foglaltatik a' felvilágosodás magassága, 's méltósága. Ti fenhéjazók! nevezetek csak egyet is, ki keresztény vallásunk szent moráljának gyakorlása nélkül boldog, nyugodt, 's megelégedett tudott volna lenni: 's a' ki egyszer smind közönségesen is tiszteltetett volna. Mi a' ti vallásotok, ha nem az, melly ama' szent törvényekben foglaltatik? Ha ti azokat nem tisztelitek, nem követitek, mit követtek? bizonyosan az említettekkel ellenkezőket kell követnetek; néktek azt kell hinnetek: ne szeresd felebarátodat, ne tégy jól senkivel, tsalj, és lopj,

szidjad azt, kinek hatalmából pihegsz, kinek hatalmas szavának hódol az egész mindenség, gyüldöld az embereket, 's a' magad önn hasznáért áldozz fel mindent. Ti, kik a' Király, 's Haza iránt tartozó kötelességeknek felső vételében, 's öszvegázolásában tartjátok a' felvilágosodás 's műveltség magas poltzait elérni, mik vagytok? sem hív jobbágyok, sem hazafiak, 's így semmik. Ha t. i. a' Hazát, 's Királyt nem szeretitek, miért kinozzátok magatokat, miért nem vándoroltok oda, hol a' Haza, és Király iránt viseltető édes érzéseket nem ismerik, hol ezekre szükség nints? Szánakozásra méltó emberek, kiket fenhéjazástok olly gyengékké tészzen, mint azon tzerlát, mellyet a' fonó szer felett tökéletesíteni akarván, olly vékonyra ereszt, hogy a' maga kis terhe által is el szakad, 's minden mívre alkalmatlan. Ti dagályos felvilágosodottak, mit szüilt a' ti munkátok ott, hol erőf tudtatok venni? álhatatlanságot, ön véretekben való feredést — nem? de mégis sok jót szüilt, t. i. példát mutattatok a' világnak, hogy mennyire kell őrizkedni túl lépni a' határt, 's el rettentettetek sokakat a' hamis útra való lépéstől. Boldog az a' Haza, mellynek fiai nem a' fenhéjazásban keresik a' boldogságot! 's kik hívek Királyokhoz, Hazájokhoz, annak szabadságait megőrzik 's azzal az idő lelkéhez alkalmaztatva böltsen tudnak élni, a' tökéletesedést, 's józan felvilágosodást a' jó erköltsi kifejtődzésben, életrevalóságban, munkásságban, 's Polgári kötelességeik' hív tellyesítésében keresik, 's találják! — Mind azok, kik nem ebben keresik azt; nem felvilágosodottak, hanem veszedelmes árasztó vakok — 's veszedelmesebbek mindennél; mert a' józan felvilágosodás nevét bé piszkolván, már azt is gyanussá teszik, úgy vagyon, 's tsak akkor hiszünk annak,

ez jó felvilágosodás, ez hasznos felvilágosodás, ha tzeljaival meg ismerkedünk, — annyira vissza éltek diszes neveddel, Te! ki annyira gyarapítod a' Trónusok, a' nemzetek erejét, 's állandóságát. — Látható tehát ezekből, hogy a' józan felvilágosodásnak sok ágazatai vagynak, némelly lehet egyben felvilágosodott, másban nem. P. o. egyik a' törvényt jól érti, de a' Haza körülállásaival, — szükségeivel ismeretlen 's a' t., 's olly ember, ki mindenben felvilágosodott lenne, nem találta-tik, a' leg böltsebb is sokban vak, 's legfelvilágosodottnak azt tarthatjuk, a' ki a' fent elő számlált tulajdonságokat legnagyobb mértékben bírja, 's azokat, mellyeket nem tud, mellyekbe nem hathat be, ha más értelmes, ki azt jól érti, meg magyarázza, józan okossága is helyben hagyván, örömet elfogadja. Azért, nintsen megvetésre méltóbb, mint az, ki magát mindenekben tökéletesnek tartja, az ilyen emberek ritkán hajthatnak valamit jól végre; mert a' mihez tudnak is, elbizottságok vigyázatlanokká teszi őket, 's könnyen botlanak. 'S éppen azért mivel senki tökéletes nem lehet, tette a' böltseség törvényül, hogy másokat is meghalgassunk, 's a' más okos javallatját is kövessük.

A' mi Nemzetünknek felvilágosodását különöbben illeti, p. o. Hazafiúi tekintetben, azt lehet tapasztalni, hogy már többen vagynak közöttünk, kik józan felvilágosodással bírnak, kik bé tudnak hatni azon mélységbe, hol Nemzeti előmeneteleinknek rugói rejtekeznek, mellyeket megindítván, egy boldogabb tzelhoz való jutásunk eszközölthetnék. Egy véghetetlen nagy rész tsak hajlandó a' józan felvilágosodásra, ez magától keveset fedez fel: de a' kijelentett jót, 's czélirányos lépést elfogadni kész. Egy része a' tanultabb Hazafiáknak tökéletes apathiában

vagyon; sokan pedig az előítéletek vastag sötétsége által vagynak körülvértve, 's noha sorsokkal meglehetősen lennek; mindazonáltal valami javítást kezdeni reszketnek, a' jóra megindulókat gyűlölik; 's a' melly mértékben magoknak meglehetősen lenni szoktak, oly mértékben vetnek akadályokat a' Nemzeti előmenetel különben is igen nehezen járható útjában. Ezekhez tartoznak azok is, kik a' józan észeket, a' jótévő rugók hollétét ugyan világosan látják, de egoismusok javasolja azon állapotnak, mellyben vagynak, biztosságban való tartását. P. o. kik sokkal adósok, noha látják, hogy az igazságnak sebesebb kiszolgáltatása igen nagy következtül lenne a' nemzeti előmenetelre nézve: mindazonáltal azt szeretnék, ha egy pör kétszáz esztendőig tartana 's a' t. — Ezeken kívül vagynak a' köz nép millionjai, és azok, kiknek agyvelejek iránt Minerva, igen fősvény vala. Ezen része a' Nemzet népének olyan, melly a' maga, a' Hazza javát azoktól, kiket a' sors a' törvényhozhatóság hatalmába való befolyhatásra emelt, várja, és méltán várja; mert ezen rész viseli az ország legnagyobb terheit, ez fizeti az ország rendes szükségire megkívántató költségeket, ezen résznek gyermekeiből áll fenn nagyobbára az állandó katonaság, kik valóban a' Magyar vitézség régi hecsületét még eddig el nem vesztették, de gyarapították.

A' fentebb előterjesztettekből látható, hogy a' Nemzetnek a' törvényhozhatóság hatalmába befolyható része két felé szakad: az egyik, mint törvénykönyvünk is bizonyítja, azon régi 'derék őseinkkel tart, kik vigyázva ugyan, de folyvást igyekeztek javítani törvényeinket, 's az idő lelkéhez alkalmaztatni: a' másik felekezethez tartoznak azok, kik az egy helyben való maradást

XIV

tartják a' nemzeti előmenetel, 's a' Constitutio állandósága véd angyalának. Ezeket lehet, a' törvénykönyvbe tekintve, a' legveszedelmesebb újtóknak tartani és kiáltani; ők félre tsavarják, sőt bé akarják torkolni azon józan folyást, melly által nemzeti tökéletesedésünk eddig is elő haladhatott, és ezek a' setétség fiai, ezek merik állítani, hogy azon rész, melly a' Nemzeti boldogság miként lehető előmozdításáról régi ősi szokásainkhoz képest szeret gondolkodni, értekezni, tartozik a' veszedelmes újítók osztályába.— Ti! kiknek előítéleteitek és egoismusotok miatt szemeitek bépóklálósodtak, 's meggondolatlanul lármázzátok, hogy Constitutióink 800 esztendőktől óta nem változva ellehetett, orvosoltassátok ki magatokat, 's bé nézvé a' nemzeti szabadságainkat, 's boldogságainkat magában foglaló könybe, a' Törvény könybe azt forgassátok lapról lapra, nem fogjátok e' a' józan tzelokra törekedő változtatásoknak, 's javításoknak nyomait mindenütt találni; 's előítéleteitektől megrettenvén, térjetez sietve azon útra, mellyen a' nemzeti boldogságot gyarapítani minden józan, 's minden igaz hazafi, ki a' nemzet valóságos szükségait isméri, törekedik.

Ha gondolóra vesszük, és megvizsgáljuk a' régi ősi szokásokhoz, t. i. a' javításokhoz ragaszkodó felvilágosodott részt azon résszel együtt, melly a' tzelirányos változtatásoknak elfogadására hajlandó, számra nézve is sokkal több, mint azon veszedelmes újítóké, kik semmit sem akarnak, tsak egy helyen peshedni; azomban még is tsudálatos, hogy csak olly lassan haladunk elő a' nemzeti előmenetelben, mintha alig volna egy két ember, ki a' javítást, mellyre Constitutióink legnagyobb just enged a' nemzetnek, óhajtaná.— Ez valóban nagy fatum, 's ha okai után nyomo-

zásokat teszek, abban találok fel, hogy a' javításokat óhajtók része kevés bátorsággal bír, 's minthogy majd mindegyiknek esmerősei, 's rokoni között a' józan javításokat gyűlölők is találhatnak, ezeknek személyes tekintetek miatt bátran szólni nem mernek. De sokan a' felvilágosodottak erejét számra nézve sem ismerik, 's üldözésektől tartanak; ezeknél fogva természet szerint a' józan gondolkodásu, 's tisztán látó rész az előítéleteknek alája vagyon vetve, 's csak most kezd kipattanni az egymással ellenkező szikra, csak most kezdődik a' küzdés. — Nints tehát más mód a' győzedelemre, mint az, hogy minden, ki előtt a' trónus és haza egybeforrott javai szentek, félre tévén minden személyes tekinteteket, és félelmet, egész bátorsággal mondja ki szívének érzéseit, 's józan gondolatait, 's fogadja el a' másét is örömet, ha józan okosságának bírálása helyben hagyja. Mi nagyobb kötelessége egy igaz hazafinak? a' nemzeti boldogságot gyarapító gondolatot elhalgatni valakinek személyes tekintetéért, vagy azt bátran kimondani 's terjeszteni a' hasznos eseményeket, megvívni az előítéleteket? — Mi szebb dolog? félni, és tzeit nem érve megedetlennek lenni, vagy egy boldog reménységért, boldog célért bátran vetélkedni, kivált akkor, midőn az ellenfél gyengébb 's ha erősebb lenne is, a' győzedelemhez még is reménység lehet, mert az ügy józanságát, 's tisztaságát győzedelemre szokták segíteni az egek? 'S ha bár veszteni kellene is, nyugodtabb az igaz hazafi kebele akkor, ha azt mondhatja: bátran vívtam Hazám boldogságát gátoló előítéletekkel: noha nem győztem, de kötelességemnek megfelelttem; mintha félve vesztegelve kell gyötrődnie. Ah de nints itt mit félni! mivel, kivel kell

vivni! előítéletekkel, és előítéletesekkel. Az elsőt öszve olvaszija az igazság bátor szavának tüze, és szét zúzzák azokat a' tiszta Logicának má'sás erősségei, 's liszté törik durva követseit. Talán magoktól az előítéletesektől rettegetek? hiszen ezek olly erővel, melly reátok nézve veszedelmes lehetne, nem bírnak, ez a' fanatismusnak tulajdona, az előítélet tsak makatssággal tellyes, 's lehellete rágalmazás, mellynek legjobb orvossága a' bölcseség által élesztett álhatalatos bátorság, a' rágalomnak megvetése, szóval, a' moralis erő. Azért, Baráti a' közjónak, vivjunk meg bátran az előítéletekkel, 's ne engedjük, hogy a' setétség elnyomja a' jóltévő világosságot; tsak ez győzheti meg bal sorsunkat. *Victrix audacia fati!*

1. §.

Miképpen fizetődött hazánkban régenten az adó?

Úgy vélem, hogy annak, ki az adózás tárgyáról nyomos isméretet kíván szerezni, tudnia szükséges, és illik is, miképpen történt az régibb századainkban. Szűk isméretim gátolnak, hogy tökéletes előterjesztést tehessek; mert részemről nem ismérek oly könyvet, oly okleveleket, mellyek ezen tárgyról, a' legkissebb környülállásokat is felvéve, értekezzenek. A' mik itt ezen §ban foglaltatnak, a' törvénykönyvből nyomoztam ki. Hogyha tehát fog olyan olvasóm akadni, ki még nyomosabb előadásokat tehet az adózásnak régibb ideinkben történt módjairól, tegye közönségesé jobb, 's bővebb isméreteit, és szolgáljon a' közönségnek, én szolgállok úgy, a' mint tudtam — szólok annyit, a' mennyit tudok.

Hogy az adózás Sz. István királyunk idejétől fogva szokásban vala, bizonyítják azon jegyzetek, mellyek törvénykönyvünkben II-dik András királyunk törvényei előtt találtatnak, mellyek ekképpen szóllanak: „Hic rex secundum „S. Stephani regis leges magna libertatis praerogativa Status, et Ordines Regni beavit, Libertatibus ipsis in formam Decreti reductis. — „Quamvis enim regnante Stephano, et ipsum „sequentibus Regibus multi fuerint in hoc regno „nobiles, conditionaria tamen quadam servitu-

„te, Collectarumque ex parte Colonorum suorum
 „solutione Regibus obnoxii erant, a qua primum
 „per hunc Andream Regem, ipsi nobiles, qui
 „tunc servientes dicebantur excepti sunt, atque
 „omnimoda libertate donati.“ *) Ezen jegyzet
 szerént világos, hogy II-dik András királyunkig
 a' nemesi rend is némünémüképpen az adózás
 terhei alatt vala. — Azomban a' legnagyobb nyo-
 mozás után sem fürkészhettem ki, miképpen fi-
 zettetett, és hajtattott bé az adó ezen időben. Sz.
 István királyunk némelly törvényczikkelyeiből
 azonban már gyaníthatni az adózás lételetét; mert
 a' 35dik törvényczikkelyben azt mondja: „Con-
 „sensimus igitur petitioni totius senatus, ut unus
 „quisque dominetur priorum, similiter et do-
 „norum Regis, dum vivit, excepto quod ad E-
 „piscopatum pertinet et Comitatum.“ Továbbá
 a' 41dik Czikkelyben azt mondja: „Comites,
 „quod Regis est, apud se non detineant.“

(J e g y z é s. Régenten a' Dézsmát mindenek, a' nemesi Rend
 is, fizette a' Papi méltóságoknak).

Már Kálmán királyunk törvényeiben világo-
 sabb jelei vagynak az adózásnak. Kálmán törvé-
 nyeinek 25dik és 33dik Czikkelyeiben a' tribu-
 tumról szó tétetik, a' 78dik Czikkelyben pedig
 az adatik elő, hogy minden Megyében a' Várme-
 gyék Ispányait illeti a' tributumnak, vagy adó-
 nak, harmad része; két része pedig a' Királyt.
 A' 79dik Czikkelyben előhozatik a' Denároknak
 rendes beszédése: de mennyit kellessen egynek

*) Olvasóim közzül többen figyelmetessé tettek, hogy ezen jegyzetet erősségül nem hozhatnám fel, mivel ezt csak a' törvény könyvet szerkeztetők, iktatták be, 's így nem erősségűnk, csak az ő vélekedéseknek lehet tekinteni; de a' mennyiben ezen a' törvények rubrumából ide iktatott ki fejezésekkel Szent Istvánnak néhány egybehangzó törvényeit lehet találni, mellyeket én is érintek, méltán többnek tekinthettem azt pusztá vélekedésnél, 's gondoltam erősségül felhozhattani.

fizetni? 's mitől? erről szó se tétetik. Második András, tudjuk, a' nemességet a' fentebb említett szabadságokkal megajándékozta törvényeiben. Azonban az adózó népnek fizetéséről semmi szó sincs, valamint a' többi királyokéban sem, egészen Robert Károlyig. A' Robert Károly idejébéli 1342diki törvényeknek 19-dik pontjában az állapíttatik meg, hogy minden kaputól, mellyen egy szénás, vagy élettél rakott szekér ki 's bé mehet, 18 denárok fizetessenek *Lucri Camerae* titulusa alatt. A' kapuknak öszve számlálása után, mellyek akkor, kevésbé lévén az írástudás elterjedve, rovásokra vágattak, 15 napok mulva kellett a' fizetésnek megtörténni. Azon tiszt, ki a' dikázást, vagy rovásolást tette, *Dicátor*nak, vagy *rovásolónak* neveztetett. Ha valamely helység adós maradt, négy öt hivatalbéli személyek addig a' helységből ki nem mentek, míg eleget nem tett a' helység, 's ezeknek ingyen tartásán kívül három márkát fizetett büntetésül. A' *Lucrum Camerét*, vagy is adót, a' királyi tisztek szedték bé bizonyos kihirdetett helyen, 's időben. Nagy Lajos idejében a' *Lucrum Camerae*, vagy is adó minden *Curiának* nevezett fundustól, melly alatt azonban jobbágytelek értetik alkalmasint, fizettetett 3 garasban. A' *servientesek*, vagy is *nemesek*, minthogy ezek viselték a' háborúk terheit, és a' *Dicátorok* cselédjei azonban az adó fizetés alól kivalának véve. *Sigmond* király az 1411iki *Törvények* 1. 2. 3. 4dik 's a' t. pontjaiban az olyan *sessióra*, mellynek kapuján egy rakott szekér bémehet, melly *una integra Portának* vagyon nevezve, 30 denár fizetést rendel, azon háztól pedig, mellynek kis kapuja vagyon; csak 15 denárt *Kamara nyereség* (*Lucrum Camerae*) vagy is adó fejében.

Későbbben is sok esztendőig, mint kitett-szik törvényeink értelméből, a' *Lucrum Camerae* neve alatt az adófizetők esztendőnként fizettek bizonyos summát a' portáktól, és a' porta alatt mindenkor egy telek ház értetődött, de hogy a' *Porta* nevezet Robert Károly idejében a' kaputól eredett, kétséget sem szenved. A' későbbi királyok már a' *Lucrum Cameræ*t mindég úgy említik, mint régen szokásban lévő adózást. 'S hogy a' Sigmond király idejebéli adó summa hosszú ideig megmaradt, onnan világos; mert annak summájáról később szó nincsen, csak nevérol. Sigmond alatt szó tétetik arról is, hogy ha a' helységek adójokat meg nem fizetik, nem szabad a' királyi tiszteknek magoknak exequálni az adót, hanem a' Megyék' All-Ispányainak tett jelentés után a' Járásbéli Szolga-Bíró befolyásával. Egész Mátyás idejéig a' *Lucrum Camerae*n kívül egyéb adóról nincs emlékezet. De az ő idejében több izben már az adózó nép *subsidium* adásra is felszóllíttatott, melly *subsidium Contribution*nak is neveztetik. P. o. az 1478iki törvény Czikkelynek 1ső 2dik 4dik pontjaiban szó vagyon a' *Contribution*ról, hogy a' 'Sellérek is, kik házzal, földekkal, 's rétekkal birnak, egy forint segedelem adót fizessenek a' *Lucrum Camerae*n kívül. Történtek Mátyás idejében is *Porták* öszveírásai, a' régi módok szerint vévén a' *Portákat*; de nem királyi tisztek, hanem jó birtokú nemesek hajtották azt végre. Az 1486-diki Törvény 64dik 's a' t. pontja szerint Mátyás a' nemeseket is adóztatta, kivéven azon esetet, ha hazai vagy királyi szolgálatokban fáradt a' Birtokos; melly adózás később megszűnt U-László király idejében. Ezen Eponcha után is a' *Lucrum Camerae* sokáig fizettetett, és királyaink ezen kívül majd minden országgyűlésén kértek

segedelmet valamit a' *Lucrum Camerae* fizető adózó néptől, úgy a' nemességtől is, és *Porta* szerént fizettetett, melly alatt mindég egy telek értetett; de egy portának vétetett az is, ha valakinek 6 forintot érő birtoka vala. Néha a' nemesség is ugyan azon időben adta az ajánlott segedelmet, mikor az adófizető nép adta a' *Lucrum Camerae* kívül a' *subsidiumot*, melly *Contributio* névvel is neveztetik törvénykönyvünkben. Ezen időben a' porták öszveirásai többször történtek, és igen nagy büntetés terhe alatt köteleztettek azt a' *Dicatorok* végre hajtani. Az 1537dik Törvény 3dik pontja a' porták igazságos öszveirását minden Megyében két fő nemesre bizza, *qui sub amissione fidei, honoris, et bonorum obligantur Colonos omnes conscribere*. Az 1546diki Törvénynek 5, 6, 7, 8, 9dik 's a' t. pontjai rendelik, hogy minden portától, vagy telektől egy forint adót adjanak a' parasztok, és 20 denárt minden jobbágytól *subsidiumot* a' Földes Urak, az egy telekes nemesek, és *Curialisták* 50 denárt, és a' Szolga Birák halálos büntetés terhe alatt tartoztak igazán bejelenteni a' Porták, vagy is telkek számát. De hogy a' *Lucrum Camerae* állandó adó vala, világos az 1563diki 8dik és 9dik Törvény Czikkelyekből, hol ezek találhatnák: „*Lucrum Camerae, quibus Contributio non solvitur; exigi potest.*“ Továbbá: „*De „Lucro Camerae, quod Sacra Majestas Caesarea „velut proprium Coronae proventum singulis „inposterum annis sive decretum fuerit subsidi- „um, sive non, juxta veterem morem continue „exigendum decerni postulat.*“ Ezen törvényben tovább az állapítatik meg, hogy azon esetben, midőn az ország gyűlése különös *Contributio*t is rendel, a' *Lucrum Camerae* külön ne fizetessék, hanem beszámítva az ország gyűlése által meg-

alapíttatott adó summába, és csak azon esztendőben fizessék azt az adófizetők, midőn különösebb subsidiumot, mellyet Contributióknak neveznek törvényeink, nem fizetnek. Az 1567diki 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10. törvény czikkelyekben ujra Contributio ajánltatott minden egész telektől 2 forint. Ekkor rendeltetik ujabban, hogy a' királyi tisztek (Dicatorok) mellé Nemesek is adassanak, és hogy a' Sessiókat kiterjedésekhez képest írják őszve t. i. egész, fél, negyed, és nyolczad részeket, 's kettős regestrum készíttessék, mellyet a' Vármegyék gyűlésében hitelesítenek meg. Említés tétetik azoknak büntetéséről, kik vagy tselekedettel akadályoztatják meg a' Dicatorok munkálkodását, vagy hamis esküvésekre, 's vallásra unszolják a' helységek Biráit. Az 1569diki 6dik törvényczikkelyből világos, hogy a' Lucrum Camerae alatt 20 denárok értendők. Ezen időben ismét uj őszveírása rendeltetett a' Portáknak, 's hogy az Armalisták, és egy Sessiós Nemesek is megtaxáltattak adó fejében, bizonyos több törvényeinkből, p. o. 1595diki 5, 6. Art. 1596diki 10. Art. 's a' t. 1608dikig a' megírtt módokkal történt a' Porták' őszveírása, t. i. egy Sessio tett egy portát, 's attól az ország gyűlése határozása szerént mikor egy, mikor két, 's négy Rftokat fizettek az adófizetők egy vagy több esztendőkre, 's mint már fellyebb is mondottuk, az illy adókivetéskor gyakran a' birtokos Nemesség is nagy summákat fizetett a' kintstárba, mellynek mivégre lett fordítására hogy a' rendek igen ügyeltek, megtetszik abból, hogy az 1504diki 2dik Art. az ország gyűlése illy adózás esetében Ó Felségét kéri, hogy erős számot vegyen a' tiszteken, 's maga Ó Felsége is arról a' következő ország gyűlésének jelen-

tést tegyen. Az 1659diki 12dik törvényczikkelyben pedig az országnak való számolást igéré a' Felség.

1609dik esztendőben a' Portáknak új öszveírása rendeltetett, 's akkor történt az első lépés a' Porták számításának változtatásában. Ugyan is a' fent irt esztendőnek 62dik törvényczikkelyében az mondatik; hogy a' Dicatorok a' nagyobb birtokú Nemességből választassanak, kik a' Szolga-Birákkal új Porták Conscriptióját készítsenek, 's egy portát tegyen 4 Jobbágy telek vagy 12 Sellér házak. Ekkor négy forintok vetettek egy Portára, és két esztendőre határozott ezen adónak fizetése. Azonban a' Vármegyéknek hatalma vala mindenkor a' házi szükségekre különösen adót vetni ki, melly a' mai időkben is történik.

Igy folya az adózás egész 1715dikig, t. i. a' Portáktól hol több, hol kevesebb adót rendelt az ország gyűlése, megjegyezvén azonban, hogy azon Hazafiak, kik a' Török hatalma alatt valának, rendszerént mindég csak felét fizették az ország gyűlése által egy Portára vetett adónak. 1715ben pedig a' 8dik Art. szerént az állandó katonaság felállítatván egyszersmind az adónak rendes, és folyton folyvást való fizetése is elhatározott. Ezen időtől több ízben történtek Porták' öszveírásai, és az adózás' rendes folytatására nézve a' Felséges Királyi Helytartó Tanácsnak is nagy befolyás adatott, 's a' mi a' számadási Rendet, tabellaris Deductiókat illeti, mind ezeket ezen magos törvényhatóságnak köszönhetjük; de bár mennyire elismérjük is, hogy az adózásnak rationariai része a' felsőbb helyekről folytonfolyvást való jó rendben tartatik, tagadni nem lehet, hogy a' Vármegyében az adózásnak tárgyaiban több hibák nem csak uralkod-

nak, hanem egyik Vármegye is a' másakra nézve azon tiszta karban nintsen, mellyet a' szoros igazság, és a' köz tehernek illó arányosságban való viselése kívánna. Azonban ezekről értekezni nem ide tartozik. Szóllok még rövideden arról, mitsoda változások történtek még az adózás tárgyában a' múlt 18dik században a' régibb századokhoz képest. — Legnevezetesebb változásnak lehet venni a' Porták' állapotján való változtatást, és a' Dicalis Conscriptióknak állapotjait. Ugyan is immár a' Portákba nem telkek számítottak mint régenten, hanem bizonyos ideális summa, melly az öszveirt jószágok' jövedelméből szerkeztetett egybe p. o. 1764ben 688 Rítt 50 xrt béhozó vagyon tézsen egy Portát. Erre nézve az országos öszveirók mindennek, fekvő, és ingó vagyonnak, embereknek számát öszveirván, 's az azokból hárulandó jövedelmeket, ez a' 688al 50 xrral elosztatván, a' hányszor ezen summa az egészbe találatott, annyi portája vala azon Megyének. Az ország gyűlésén pedig a' megálapított adó summája annyi felé osztatván, a' hány porta találatott az egész országban, minden Megyének adó summája kiadatott. Minthogy pedig az egyegy Megyére eső adó summáját igazságosan is elkelletik osztani, e' végre rendeltettek a' Dicalis conscriptiók; t. i. a' Vármegye bizonyos vagyonbéli értékeknek becsét megállapítván, az egy Dicának vagy rovásnak nevezetik, 's a' hány ilyen dicája vagyon egy helységnek, annyi vettetik reá e' Vármegye adójából, melly summa a' parasztok között ismét fejenként értékekhez képpest széllyel osztatik. A' portáknak a' fent megírt móddal való vétele a' mai időben is meg maradt.

J e g y z é s. A' Dicának megálapítása nem egy forma minden Vármegyében. Néhol minden esztendőben változtatja a' Me-

gye: másutt állandóan meg marad. De ezen állandók sem egy formák, p. o. Zemplén Vármegyében egy Fő egy Dica, két fejős tehén, 4 ökör, 8 juh etc. etc. egy Dica; másutt 2 fej, négy tehén 's a' t. tészen egy rovást.

2. §.

Miképpen történik most az adózás, mitoda visszaélések tsusznak bé, vagy folynak magának a' mostani rendtartásnak természetéből,

Az adózás rendje mostan is azon karban van nagyobbára, mint a' múlt század' végén. Magát a' valóságos adó summáját, melly a' hadi adó nevezetet viseli, az ország gyűlése állapítja meg. A' házi pénztárba folyó summákat pedig a' Megyék magok rendelik el a' N. M. M. K. Helytartó Tanátsnak befolyásával. Mind a' hadi, mind a' házi pénztárba folyó summák a' Szolga Birák által tétetni szokott Dicalis öszveirások szerént, mellyeknek summázatjai bémutatattatnak a' N. M. M. K. Helytartó Tanátsnak, a' Vármegye által a' városokra, és falukra kivettetnek, 's minden Helységnek adó-könyvetskéje beiktattatnak, 's ezen summát a' Kegyelmes Urbarium az adózó nép közt igazságosan kiosztani a' földes Uraknak teszi kötelességül. Megjegyzésre méltó azonban, hogy az adó fizető nép nem csak kész pénzzel rovja le terhét, hanem természetményekkel is, munkával is, P. o. A' katonaság részére szolgáltatott kenyér és takarmánybeli adózásoknak bizonyos megállapított árok lévén, midőn ezek bé-szolgáltatnak, azoknak mennyisége beiratik az úgy nevezett futráskönyvbe; midőn pedig a' helység' Birái azt a' helységben beszédtek, minden gazdának külön felvágják rovására, vagy a' hol az irás vagyon szokásban, béírják könyvetskéjébe, mit szolgáltatott. És ez beszámittatik a'

gazda adójába. A' helységeknek pedig kétszer egy esztendőben a' magazinalis Commissariusokkal tartani szokott confrontatio, és a' katonasággal tartani szokott Computus után beiratik a' szolgáltatott futrás ára, és az alább következő forspontozások bére is portiók könyveibe. A' futrás adáson kívül fizeti még hadi adóját, mint már említém úgy is az adó fizető, ha a' katonaság alá forspontra hajtatik, azon esetben a' katonaság által quietáltván ezen quietantia készpénzül fogadtatik el az adó fejében. Úgy szinte a' házi pénztár' terheit róják az adófizetők természetményekkel, és forspontozással t. i. a' Vármegye katonáinak tartására adott futrás, és a' Vármegyék tisztviselőinek szolgáltatott forspontok ára is a' fent megnevezett módhoz hasonlóképpen a' házi pénztár adójának lerovásába számítatik.

Hogy ha ezen hivatalos foglalatosságok úgy történnének, a' mint kellene, 's olly pontossággal, mind a' Megyék egymásra nézve, mind a' Megyékben a' járások vagy Kerületek, mind a' Kerületekben a' helységek egymásra nézve, mind a' helységek lakosai szinte egymásra nézve igazságosan fizetnék az adót; sem Megye, sem helység, sem egyik adó fizető nem volna terhelve szerfelett akkor, mikor a' másik meg sem érezve fizeti adóját. Hogy az adó terhének viselése rendetlen karban van, minden sértés nélkül lehet állítanom; mert egy ember sincs, ki ezen dologgal csak egy kevéssé is esmérletes lévén, azt el nem ismerné. De világos ez az ország gyűlési több rendbéli munkálkodásokból is. A' hol rendetlenség van, ott vagy visszaélések uralkodnak, vagy magában az elrendelésben hibák találatnak, vagy mind a' kettő egybe csatolva okozza a' rendet-

lenséget. Vélekedésem szerint az adózás tárgyaiban való rendetlenségek mind a' két ok által eszközöltetnek t. i. sokfélék a' visszaélések, és némünémű részben az azzal való bánás módok is hibásak, sőt még egy harmadik, és negyedik ok is járul hozzá t. i. sokak az előitéletek, 's nagy a' bizodalmatlanság, és sokan, kiknek az adózás tárgyában befolyások vagyon, kötelességeiket nem értik. Hogy mennél nagyobb világgossággal adhassam elő mind a' visszaéléseket, előitéleteket 's a' t. mind az elrendelésnek hibáit, különös pontokban hozom elő azon fogásokat, és eseteket, mellyek e' tárgyra nézve előfordulnak, 's ugyan itt fogom fejtegetni a' fogások, és lépések hijánosságait is.

1-ször. Tehát fogok szólni a' Portáknak öszveirásáról.

2-szor. Azon foglalatosságokról, mellyek helyel-hellyel a' Vármegyékben az adóbul bejött summákra nézve történnek.

3-szor. A' Dicalis Conscriptiók állapotjáról és hijánosságairól.

4-szer. Az adónak fejenként való kivetéséről (individualis repartitio) 's annak fogyatkozásáról.

a) Hogy a' Portáknak öszveirásában igen nagy hibák történnek, világos, ha a' legközelebbi öszveirást vegyük is tetintetbe; bizonyítja ezt az is, hogy több Vármegyékben, és Királyi városokban újra rendeltetett az tétetni. Nem álítom, hogy nehol azon hijánosságok, mellyek az ujabbi öszveirást okozták, némelly helyett az öszveirók figyelmetlenségei miatt is ne történtek volna, de leginkább okozta azt azon erköltstelenség, mellynél fogva tudjuk közönségesen, hogy a' kérdőre vont adófizető nép letett hite utánn is eltitkolta nagy részét különösen ingó vagyonainak, 's hogy e' részben sokszor

olyanoktól, kiknek a' moralitást, és igazságot feltartani kellene, az adófizető nép biztattatott, 's unszoltatott a' hitszegésre. Ezen rettentő vétek közönségesen tudva vagyon, (de ha valaki neheztelne reám egyenességemért, specificumokat is tudok előhozni) 's annyira eláradt, hogy szinte dicsekedés tárgyának tartatott, mitsoda fortélyokkal tudták a' Conscriptor Urakat, kik a' legnagyobb, és ditséretesebb szorgalommal igyekeztek különben az ország parancsolatját végre hajtani, megcsalni. 'S bátran el merem mondani, hogy egy Vármegye sinszen talán, hol kissebb vagy nagyobb mértékben illy visszaélések nem történtek volna. És kérdés, mi okozta ezen valóban szörnyü, a' közjó céljával, a' szoros igazsággal ellenkező 's magának az igaz hazafiúságnak, és a' szent vallásosságnak rendszabásait is özszvegázoló visszaéléseket? Felelet: Három okok: t. i. az előítélet, egoismus, és egymásban való bizodalmatlanság. Köz tudomásul vagyon ugyan is, hogy egy, noha kissebb, része az értelmesebb Publicumnak is azon véghetlen előítéletben vagyon, hogy a' valóságos erőt titkolni kell; mert ha a' kormány azt tudná, hogy menyink vagyon, sokkal több adót facsarna ki; továbbá titkolni kell az erőt azért, hogy magamat, 's hozzám tartozandót annyival inkább kéméljem; 's azon terhet, mellyet a' mi adófizetőinknek kellene viselni, toljuk a' más nyakára. Harmadik ok a' bizodalmatlanság, t. i. minekutánna tudjuk, hogy mások előítéletből és egoismusból magok effectivus statusokat eltitkolják, tehát a' moralis ember is mintegy kényszerítettetik titkolódnai, tudván azt, ha ő bevallja a' valóságos erőt, amazoknak terhe, kik egoismusból, vagy előítéletből eltitkolták erejüket, reám

háramlik 's igazság szeretetem, 's moralitásom miatt az illy móddal sz porodott telher agyon nyom.

A' mi az elsőt illeti, melly véghetetlen hibás, és boszorkodásra méltó, kitetszik a' következendőkből. Ha végig forgatjuk a' Törvény-könyvet, azt fogjuk tapasztalni, minden portalis conscriptiókat, rectificatiókat maga a' nemzet, nem a' kormány sürgette, ez igen természetes is, mert ez a' nemzetet, a' Vármegyéket sokkal jobban illeti, és érdekli. Ugyan is csak a' kormány a' maga summáját megkapja, melly őtet törvény szerént illeti, kevésbé tehet benne benyomást az; vallyon nincsen e' egyik Vármegye a' másik felett 's a' t. megterhelve, mint magokat azon Vármegyéket, mellyeknek adozó népe az adót fizeti. Hogy az utolsó portalis összeírás is a' Vármegyék motiójára határozottatott el, állítanom nem szükséges, és még is, midőn a' Conscriptor Urak kijöttek azért, hogy a' Vármegyék valóságos erejét öszveírják, mellyből osztán eszközöltessék az az Ország gyűlése által, hogy minden Vármegye igazságosan viselje a' terhet, millyen nevetséges hírek, mitsoda helytelen aggodás szárnyolt el a' Hazában. Már oda vagyunk! — Vége a' Constitutióknak, mind ezek tsak azért történnek, hogy az adó szerfelett felemeltessék, sőt a' Nemesség is minden kifogás nélkül adó alá hajtassék. Derék Hazafiak! kik azt hiszik, hogy a' Constitutio az ő zavaros agyvelőjökben alapittatik nem a' Törvénykönyvben, és a' Nemzet morális erejében. Azon országos munkálkodást, mellyet hajdan a' Törvénykönyv bizonyossága szerént majd minden második esztendőben tettek; azon országos munkálkodást, melly a' nemzeti képviselők motiójánál fogva a' törvényhozó hatalom által rendeltetett el; azon országos

gos munkálkodást, mellynek célja vala a' rendetlenül elosztott teher viselést igazságosan egyenlíteni, mint rémítő tárgyat ugy tékínteni valóban a' legnagyobb tudatlanság; de ugyan kérdés, ha ezen bátor szívű hazafiak a' törvényhozó test igazságos határozásaitól is rémülésbe jönnek, miként fogják egykor a' Hazát védelmezni, ha valamelly oldalról ellenség fogja általhágni határait? — 's vallyon meri e' az a' száján kiereszteni, hogy Constitutiója vagyon Nemzetünknek, ki azt hiszi, hogy azért nem több az adó summája, mert eltitkoljuk erőnket. — Hiszen az ilyen nem mondhatja azt, hogy az ő szabadságait a' Constitutio, a' Törvény, és igaz hazafi meljében lángoló szabadság 's kötelesség érzés tüze védelmezi, hanem ravaszság, és titok. Az ilyen ember valóban nem érzi az ő tulajdon méltóságát, 's csak nevét tudja a' Constitutiónak; de azt valósággal nem érti, 's az ilyen ember tsak egy félénk gyermek, ki a' maga árnyékátúl is retteg. Továbbá nem nevetséges e' azt állítani: hogy azért titkoljuk az erőt, hogy a' Kormányzók meg ne tudja, 's több adót ne kívánjon? nevetségesnek tartom azért, mert olly gyenge kormányt én képzelni sem tudok, hogy azt meg ne tudhassa, vallyon mennyi marha vagyon egyik, vagy másik Kérületben sőt faluban is, ha akarja. De véghetetlen nagy tudatlanságra is mutat; mert hiszen tulajdon azon eltitkolt vagyonokra az individualis repartitiokon kivetik a' portiót, és csak ugyan az eltitkolt vagyon is megterhelteik; azért nem tapasztaljuk, hogy a' szegénység könnyen fizetné terhét; mert csak ugyan az ország által kivetett adó summája olly nagy, hogy az az adófizetőknek nem tsak a' portalis, és dicalis Conscriptiókon bévallott erejeket eléggé terheli, de azt is, mellyet eltitkoltak. Sőt úgy

vélem ezen titkolódzás igen nagy kárt tesz azért is, mert hogy be nem vallódik, sem a' porták, sem a' dicalis öszveírásokkor az erő tökéletesen, ez közönségesen tudatik, és valóban többet gondol a' kormány, hogy eltitkoltatott, mint a' mennyit tézzen a' palástolt erő értéke. Hogy a' kormány rendeléseket, sürgetéseket az igazságos Conscriptiorul folyvást tézzen, kétséget nem szenved, tézzen a' rationariai pontosságok iránt is; de tehet e' a' kormány minekutánna az ő kezei is a' törvények által meg vannak kötve arról, hogy a' rendszabások, bölcs utasítások végre nem hajtatnak, 's lehet e' a' rendes szoros igazságot addig a' kormány intésére tennünk, míg vagy az előitéletek, vagy az egoismus, vagy a' bizodalmatlanság olly rettentő karban helyhezteinek bennünket, hogy erőnket kinyilatkoztatni igen veszedelmesnek tartjuk; és éppen ez által más oldalról azt eszközöljük, hogy sem a' Vármegyék, sem a' Vármegye kerületjei, 's helységek között a' teher viselés igazságos arányosságban elosztva nem lévén, gyakran egész Vármegyék, vagy kerületek, 's helységek méltatlanul fizetnek igen nagy adót, melly által elszegényülnek, és boldogtalanokká tétetnek.

A' mi a' második okot, t. i. az egoismust illeti, ez még menthetlenebb hiba. Hogy ha az eltitkolás azon szempontból történik, hogy magamat megkiméljem, és más viselje helyettem a' terhet, a' legnagyobb erköltstelenség és csupán akkor lenne menthető, ha azt lehetne kivinni, hogy valamelly búbajos erő fizetné azt meg helyettünk; de midőn az eltitkolt erő terhét azon Hazánkfiainak, kik vélünk egy levegőt szívnak, egy törvény oltalma alatt élnek, nyakára toljuk, 's ők viselik helyettünk is a' terhet, valóban menthetetlen hiba, és orvoslást kíván.

A' mi a' harmadikat illeti, a' bizodalmatlan-
ságot t. i. ez természetes következése a' két első
hibának, 's nem lehet hibául tulajdonítani sen-
kinek ha titkolódik midőn tudja, hogy ha ő bé-
valja erejét, a' többiek terhe őtet agyon nyom-
ja. A' szoros igazság szerént felvéve ugyan ez
is tisztelenség, de hijjába mentséget érdemel, és
úgy vélem tökéletesen eleget tesz az ilyen em-
ber az igazságnak, hogy még tisztába nem jön
a' dolog, magát a' régi szokáshoz alkalmaztatja,
de egyszersmind vélem együtt egész erejéből
törekedik ezen nagy fontosságú tárgynak rendbe
hozásán, 's a' jó Principiumokat, célra vezető
gondolatokat pártolja, és védelmezi.

b) Szóllok másodszer azon fogyatkozások-
ról, mellyek helyycl a' Vármegyékben az adóból
béjött summákra nézve történnék. Értem ez ál-
tal azt, hogy némelly helyeken a' házi pénz tár-
olly költségekkel terbeltetik, mellyeket meg ki-
mélieni lehetne; mert valóban nem elég csak
szóval emlegetni az adófizetők szegénységét, és
védelmezését; hanem cselekedettel is szükséges
azt bém bizonyítani.

Igy p. o. részemről helyesnek nem tartha-
tom azt, hogy a' Vármegyék katonái többnyire
minden Vármegyében szerfelett czifrák. Úgy vé-
lem ha a' regularis katona egy soros 'sinorú na-
drággal, dolmánnyal, mentével beéri, beérhetik
a' Vármegyék katonái is. Az adófizető nép most
is két millio pengővel adós a' hadi kintárba,
a' házi kincstárok tartozásai is felmennek majd
annyira. Mikor ennyivel adós a' nép szegénysé-
ge miatt, meg vallom szemem előtt a' három
'sinoros nadrág: öt soros gomb 's a' t. igen ke-
servesen diszesítik a' Vármegyék' katonáinak
ruháját. Elegendőnek tartván tehát a' rendes ka-
tonaság' öltözetét a' Vármegye katonáinak is,

vélem a' Fő és All Ispányok körül szolgáló huszároknak az altiszti uniformis lenne az illetőségek. Ezen visszaéléseket valóban méltó lenne az ország gyűlésének eltüntetni, 's az illetőséget illy magas hatalom által elhatározni. De sokat lehet a' házi pénztár meg kiméllésére eszközölni, ha a' Vármegyék Rendjei különös figyelmeztetést fordítják arra. Egykor a' házitár adója alig tette egy harmadát a' hadi adónak, most majd mindenütt annyira emelkedett már a' házitár költsége is, mint a' Haditáré melly valóban méltán int arra, hogy midőn a' hadi adó summájának felemelését mérsékelni törekedünk, hasonlóul kebelünkbe nyúlván mind azt, a' mit csak lehet tenni a' Házitár javára, meg tenni elne mulassuk. Térjünk e' részben vissza a' régi jóra, tegye egy harmadát, vagy legfeljebb felét a' házi adó a' hadi adónak, valóban nagy becsület és áldás fogja követni lépéseinket.

c) A' mi a' dicalis conscriptiókat illeti, minekutánna azon principium uralkodik, hogy titkolni kell az erőt, szinte hibásan történik, és kényszerítettik a' legügyesebb megyés tisztt is (kik minden esetre a' nagyobb számot teszik) magát a' régi hibás szokásokhoz alkalmaztatni; mert ha valamelly kerületbéli Szolgahíró p. o. tökéletes öszveírást tenne, a' többiek pedig nem, úgy amazoknak eltagadt erejére különben háromló teher ennek kerületjére kerülve, adózó népét elpusztítaná. De szóllok arról is, miként folyik ezen hivatalos foglalatossághól igen természetesen az, hogy az adó a' helységekre nem egyarányosan háramlik; sőt miként következik az, hogy gyakran a' legindustriosusabb helységek' lakósaíra annyi adó háramlik, melly miatt vég pusztulások kikerülhetetlen. Legnagyobb világosságra lehet ezt úgy hozni, ha azt terjesz-

tem elő, miképen történik a' dicalis öszve irás? Ez történik úgy, hogy a' Sz. Birák Helységenként járnak, 's az adófizetőket egyenként vagy magokban, vagy a' Birák jelenlétében magok eleibe hivatják, 's meg intvén az adófizetőt, hogy mindenét igazán valja be, azután a' vagyionoknak elő számlálása, és a' dicalis laistromba való iktatása történik. Rendszerint a' fekvő vagyion a' maga valóságában iratik be, mert a' helység urbariumában elő számlált mennyiségeket kissebbíteni nem lehet, 's e' részben a' N. M. Királyi Helytartó Tanács igen vigyázó szemekkel ügyel fel, hanem a' többi vagyionoknak kivallásában történnek szerfelett sok tsalárdságok, Ide lehet számlálni p. o. a' háznál Yakó, adó alatt lévő személlyeknek, és házi állatoknak be nem vallásat, p. o. testvéreknek, 16 eszten-dőt haladt gyermekeknek, szolgáknak. Ugy szinte a' fejős, heverő, és vonó marháknak be nem vallását is. Mivel tudja a' Sz. Biró, hogy más megyékben, 's tulajdon azon megye kerületjeiben is, sehol a' vagyionoknak be vallása potosan nem megyen, sem felsőbb helyekről olyan cynosura nints ki adva, melly utasításul 's biztossá-gul szolgálhatna a' tökéletes öszveirásra, annyira, hogy ne is kételkedhetne a' Sz. Biró a' felől, hogy a' többiek a' legnagyobb pontosságal teszik a' dicalis öszve irásokat, bár jól tudja, hogy a' valló parasztok sok vagyionokat el tagadják; azt mindazonáltal el hallgatja, és bona fide tsak azt írja be, a' mit be vallottak; így történik gyakran, hogy hogy igen nagy hijánosságokkal tellyesek a' dicalis öszveirások. „Minekutánna a' dicalis conscriptiók az egész járásban el készültek, ezen dicalis lajstromokból, hol névről névre egymás után következnek a' parasztoknak nevei, és adó alá tartozó értékeknek fel jegyzései, sum-

mázat készítették, azaz össze adatik minden faluban hány jobbágy? hány telek? hány marha 's a' t. vagyon, 's ezek mennyi dicát tesznek a' megye szokásához képest, 's ezek a' summariatok a' dicalis summarium nevű lajstromba beiktattatnak, hol az is ki vagyon téve, minden helységnek hány dicája vagyon öszveséggel, valamint az egész járás helységeinek summásan. Ezen dicák summázatjáról szóló lajstrom két párban iratik le, az egyik a' N. M. Királyi Helytartó Tanátsnak küldetik be olly véggel, hogy abból az az előtti és mostani esztendőök között való különbözéseket meg tudhassa, 's számon kérhesse, ha kevesebb dica adattatott be, mint az előtt, vagy ha ne talán valamely telek is ki maradt volna az össze írásból, még inkább számon kéretik. A' másik dicalis summarium a' Vármegyénél marad olly véggel, hogy a' számvevői hivatal a' hadi és házi pénztárok adóját a' dicák számához alkalmaztatva el intézze. Melly után később minden helységnek adókönyvetskéjébe az esztendői quantum be iratik. Minek utánna tehát azon adónak alapját, melly minden esztendőben ki vettetik a' helységekre, azon vallo más teszi, mellyet dicalis összeírásokkor tesznek az adófizetők, világos, hogy az adó terhének el osztása illő arányosságban tellyességgel nem történhetik, mert minekutánna a' napnál világosabb igazság az, hogy az adófizetők be nem valják valóságos értékek mennyiségét, ugy még bizonyosabb az, hogy egyik helység a' másikra nézve a' hazugságban magát nem arányosíthatja ugy, hogy osztán az adó kivétele is illő arányosságban történhessék, 's a' praxis bizonyítja, hogy ezen procedurából sikeres orvoslást kívánó történetek következnek. p. o. Egy helységnek sok legelője jó Földes Ura vagyon, 's a' jobbágyság

tehetős, p. o. mindegyiknek van 10—15 darab marhája, egy másik helységben hasonló ugyan a' telek nagysága, de rossz a' legelő, vagy a' Földes Úr a' maga juh vagy más marha seregeivel annyira el árasztja a' határt, hogy a' szegény adózó nép alig tarthat igavonó marhát is, nintsen p. o. a' gazdáknak több két ökrénél, és egy tehene sints mindegyiknek. Már ha az ilyen, és gyakran egy más melletlevő helységekbe be megyen a' Sz. Biró dicalis conscriptióra, és kezdi a' tehetős helységen, kérdőre veszi egyenként a' gazdákat, ekkor a' kinek 6 ökre, 4 tehene 's a' t. van, nem fog be vallani többet, leg fellyebb két ökröt, és egy tehenet, 's el marad még 12 vagy tiz, nyolcz darab marhája, 's így bánik a' többi is; itt végezvén a' conscriptiót a' tiszt, el megy a' szegény helységbe, minthogy a' féltelkes embereknek is rendszerint két vonó marhájának kell lenni, be valja tehát a' két marháját, némellyik a' tehenét is; mert azt csak nem mondhatja, hogy semmije sints, és így be vallotta mindenét ugyan akkor, midőn a' tehetős helységben lakó három annyit el tagadott. — Már most a' summarium ezen vallomásokon épülvén, és a' helységekre esztendőnként ki vetendő adó mennyisége is, világos, hogy a' szegény Helység kéntelenítettvén marhabéli értékét egészen ben vallani azon szerentsétlenségen kívül, hogy Földes Úra nyomorgatja, vagy a' határjok szűk, még azzal is terheltetik, hogy ő az adót sokkal nagyobb mértékben fizeti, mint azon helység, hol tehetősek a' jobbágyok; 's így történik osztán, hogy az illy szerentsétlen helységek lakossai, tellyességgel nem boldognlhatván, el kedvetlenednek, el restülnek, és szörnyű inségekben élnek, gyakran pedig szülőtte helyekből ezen gazdag és boldog hazában, mint vala-

melly szerfelett népes, és e' miatt sok szükségekkel küszködő országok lakosai szoktak, ki vándorolnak, és más boldogabb helységeken keresnek akkor, midőn már életeknek jobbát a' hibás adózás miatt inségek közt küszködték el, menedéket.

Ugy vélem, ezen igaz és hív le írása az adózás állapotjának, már eddig is elégséges olly férfit, kinek ereiben 's szívében nem az elő ítéletek és egoismus epés nedve, hanem tiszta egészséges vér kereng, azon gondolatra hozni, hogy az adózás tárgyaiban való jobb rendszabásokat, és igazításokat ohajtsa, azomban még itt alig adódott fele elő annak, melly ezen tárgyban az adófizetők sorsát szerfelett nehezíti.

Következnek immár azon fogyatkozások, mellyek némellykor a' tisztviselők által tétetnek. Ezen hibák erednek vagy restségből, vagy a' dolognak a' dicalis öszve irások, summázatok készítésének nem értéséből, gyakran alacsony bosszúálló indulatból is. A' dicalis öszve irások a' külömbféle Vármegyék statutumaihoz képest vagy minden, vagy második 's harmadik esztendőben történnek. — Hogy az esztendőnként elő forduló legjobb, legtzélarányosabb, kétséget sem szenved; mert az adófizetők értéke minden esztendőben változik, 's így a' két három esztendőben elő forduló dicalis öszve irásoknak mennyi sok rossz következései lehetnek, ellehet gondolni; de minthogy a' Sz. Biráknak tellyeséggel semmi controlleriájok nintsen, ezen dicalis tárgyakra nézve meg esik, hogy némellyek nem tsak a' rendelt időben nem teszik meg az öszve irásokat; hanem több esztendőig el mulatják, és tsupán az az előtti esztendei dicalis summáriumokat másolják le. Tudok olly eseteket, hogy tiz esztendőig sem tétetett dicalis

öszve irás és summarium: tsak másoltatott; holott a' helységeknek értékei szerfelett változtak. De történt a' dicalis öszve irásoknak rendetlensége, melly osztán az adózásban való rendetlenségeket is okozza, az által is, hogy sok tiszt, midőn Sz. Birónak választatik, tellyességgel nem értvén ezen dolgot, (mellyet tökéletesen és pontosan készíteni tudni valóban nem tréfa) szinte tsak a' régibb esztendőkről szólló summariumokat másolgatja, mellyek az Archivumokban találtnak; — 's így, valamiut feljebb érintém, az adó terhének igaz arányosítása nem történhetik, 's egyik helység a' másik felett meg terheltetik. Harmadszor történik az adózó nép tetemes meg károsítása alacsony bosszuállásból is, t. i. vagynak példák, hogy némelly Sz. Biró valamelly Földes Urra meg haragudván, bosszuállásból falujára a' dicalis summariumban annyi dicát ad be a' Vármegyére, a' mennyi a' helységben nem találtnak, 's így rendkívül nagy quantum esvén azon helységre, egészen el szegényítettetik. — Ugy vélem, hogy némelly embernek fel fog a' vére háborodni, 's nemzeti gyalázatnak fogja venni, hogy ezeket nyilván valóvá tettem; azonban én az ilyen rossz vér háborújától éppen meg nem ijedek, én könyv nélkül nem beszéllek, 's mindent datumokkal tudok 's fogok, ha kívántatnék, be bizonyítani. Már most tehát ha a' dolgot ilyen fekvésben esmérem, vallyon lennék e' méltó arra, hogy a' föld hordozzon, ha ezeket tudván, nem törekedném fel világosítani azokat, kik ezen főben járó tárgyal esméretlenek, 's ne iparkodnék nyoltz milliom adófizetőnek sorsán javítani; sőt, reménylem, hogy más hazámiai is, kik állításaimat igazaknak lenni esmerik, ezen iparkodásomat pártfogásokkal segíteni fogják, és mint-

hogy a' hibást javítani törekedem, ezen iparkodásomat nemzeti betsületnek fogja minden józan tartani, mert azon nemzet, melly hibáját palástolja, igazítani átalja, érdemli meg a' gyalázatos titulust.*) Tudom azt is, hogy egy nemzetnek szintsen Polgári alkotmánya hiha 's fogyatkozás nélkül. Azért bátran kell felfedezni a' hibát, bátran hozzá fogni az igazításához, így fog nevekédni a' nemzet betsülete, méltósága, 's fényje, így fog a' boldogság virágozni nem csak a' Paloták kárpitos szobáiban, de a' szegények füstös kunyhóiban is.

d) Az individualis repartitiokról következik immár értekezni. Individualis repartitióknak nevezik azt, midőn a' Vármegye által a' helységekre kivetett adó quantum magok közt a' helységek lakosai közt széllyel osztatik; akkor már rendszerint értékeiket igazán meg valják, 's úgy osztják osztán vagyonosságokhoz képest széllyel az adót. —

Ezen foglalatosságának végbe vitelét a' Kegyelmes Urbarium rendszabásai magoknak a' Földes Uraknak teszik kötelességül. De azt alig teszik a' Földes Urak századik faluban is magok, hanem csak a' helységek Biráira bizzák, kik rendkívül való vissza éléseket követnek el; — de tudok példákat, hogy ott is, a' hol a' Földes Uraságok vagy magok, vagy tisztjeik teszik ezen nagy fontosságú dolgot 's tárgyat, többnyire végzetlen hibássan hajták azt végre. Némelly Vármegyékben a' Sz. Biráknak tétetik kötelességül, hogy mindenütt, a' hol az individualis repartitiót 'a Földes Ur tenni elmulasztja, hajtsák vég-

*) Ezen reménységemben nem is csalatkoztam meg, mert e' kis munkám világra jötte után a' Hazának minden részéről érttettem férfiakról, kiknek helybe hagyását becsületnek tartatom, vélem egy értelemben lettek.

re. Hogy igen sok Sz. Biró Urak ezen igen fáradságos munkát a' leg-ditséretesebb iparkodással el követik; tudva vagyon, de hogy nagy részében az országnak kevesebb figyelem fordítottatik reá, a' dolog mivolta igazolja meg. Mivel magam is kerületemben ezen foglalatosságot személyesen gyakorlom 's más helyeken is ez iránt nyomozásokat tettem, hasznos és gyenge oldalait esmerem, azért bátorkodom itten észrevételeimet elő terjeszteni.

Azonban szükségesnek látok itt még bővebb felvilágosításokat is tenni, mellyeket hogy elérhessek, szóllok előbb arról, miképen kell a' rendes individualis repartitiónak történni, 's továbbá mitsoda visszaélések uralkodnak ott, hol a' kevésbbé jártos Földes Urak, vagy annak Tisztjei, vagy pedig magok a' Birák végzik ezen főben járó dolgot. —

Az individualis repartitiónak fő célja, hogy a' helysége kivetett adónak mennyisége a' legigasságosabban oszolják el a' lakosok között értékeikhez képest. Hogy ezen cél eszközöltessék, két dologra kell főképen ügyelni: először arra, hogy értékeiket mindenek legigasságosabban bevallják; másodsor arra, hogy a' számolásban hiba ne történjék. — A' mi az elsőt illeti; mint-hogy soha a' moralitás olly karra nem fog emelkedni, annyival inkább nem áll azon fokon most, hogy minden önkényesen bé vallja a' maga értékét, a' repartitiot készítőnek ollyan tacticával kell vinni a' dolgot, hogy az igasság kisüljön, 's a' bévallásokat pontosan tenni kényteleníttessenek a' lakosok. Melly hogy eszközöltessék, a' következő fogásokat szükséges tenni: Először összegyűjtetik az egész helység népe, vagy ha igen nagy a' helység vagy mezőváros, utszánként külön külön, 's midőn így együtt vagynak, eleik-

be terjesztetik, hogy ezen hivatalos foglalatosság azért tétetik, hogy senki meg ne terheltessék erején felül, 's hogy ha megengedik ezt, hogy valaki adó alá eső értékének valamely részét eltitkolja, ugyan azon eltitkolt értéknek terhe a többiekre háramlik, különösen lehet itten controlleriát ébresztetni a' zsellérek, és telkes jobbágyok között, lehet a' zselléreknek értékre adni, hogy ha a' gazdák az ő marháik 's a' t. számát el fogják titkolni, tehát annak terhe a' szegény zsellérekre fog háramolni. Továbbá még a' lakosok közül 15—20-an feleskettetnek olly véggel, hogy minden kérdésre lélekesméret szerint feleljenek, feleskettetnek a' helység pásztorai is. Ezek így lévén, az egész népség jelenlétében kezdődik az öszveírás, p. o. kérdőre vétetik D. gazda, milyen telke vagyon, feleletje be iratik, hány adó alá tartozó személye vagyon, be iratik, hány marhája vagyon, be iratik; — meg jegyezvén azomban, hogy minden kérdés után a' gazda által tett felelet igaz voltára nézve az öszve író fel szólítja mindég a' népet igazé, hogy többje nints, 's ha valamelyik tud többet, be diktálja; — illy esetben gyakran szó váltások is szoktak ki fejtődni, mellyeknek az igasságos bé vallásra nézve rossz következése nintsen; mert ez által a' meg bosszantott fél a' többire rendszerint igen szokott vigyázni, hogy valamit el ne titkoljon. Midőn az öszve írás így el készült, minden gazdának be vallott értéke dicákra reducaltatik, 's minden gazdának ki tétetik külön, hány dikája vagyon, 's midőn ez is el végeztetett, öszve summáztatnak az egész helység dicái, és a' quantumhoz, melly ki vagyon vetve, p. o. 1000 forint, hozzá adódván a' falu költségére meg kívántató summák is, krajtzárokra reducaltatik az egész summa, és a' krajtzárok summája a' dicák

summás számával el osztatván, a' quotus meg mutatja, mennyit teszen azon helységben egy dika, mellyet meg tudván, az után minden gazda vagy zsellér után, utánna iratik a' repartitionalis laistromban, hogy mennyit tartozik azon esztendőben adó fejében fizetni; — meg jegyzésre méltó azomban, hogy sok helyett a' helységeknek vagynak jövedelmei p. o. regálékból, vagy a' falu rétjén termett szénából, ezen jövedelmeket tehát, mellyeket előre is meg lehet körül belől határozni, hány Rftokat fognak tenni, ki kell huzni az adó summájából, hogy azt az előljárók el ne gazdálkodják. — Úgy vélem olvasóim között leszen olyan, ki ezt fogja mondani: mind ezen fogások elégtelenek arra még is, hogy az adó alá eső értéknek valóságos mennyiségét be valják a' helységek adófizetői; — 's állításaikat talán azzal fogják támogatni: hogy mit el nem követtek a' közelébb mult időkhben az országot öszve iró Urak? még is igen igen sok helyen melly rúttól ki játszottak. — Azomban azt felelem ezen ellenvetésre, hogy ezen két öszve irásoknak következesi között in praxi igen nagy különbség vagyon 's éppen ezen különbség, 's ezeknek be hatásai okozzák azt, hogy az Individualis repartitiók esetében a' való állapotnak pontos be vallását, ha az első esztendőben nem is, midőn talán ez valahol kezdődik, de a' következendőkben bizonyosan el lehet érni. Ugyan is a' Portalis öszve irásoknál közvetlenül semmi tett sem következik, mellynek behatása lehetne a' lakosokra; azon távolabbi kinézéseket és józan tzelokat pedig, mellyeknek tekinteteiből a' Portának öszve írása tétetik, a' közönséges ember fel nem tudja fogni. Továbbá az több esztendők után egyszer történik, és a' Porták öszve irásai is tétettek illy fo-

gásokkal, a' mellyek itt javasoltatnak. Hogy ha a' még egyszer vagy több ízben történhető Porták öszveirása illy móddal fordulna még valaha elő, mint ezen leg utolsó történt, nem fog ártani be tenni az öszveirók utasításába, hogy midőn a' vallasra rendelt parasztokat a' dolgozó szobába béhivatták, az öszveiró Úrak zárják be az ajtót, és a' knitsot tegyék zsebekbe, mert most ezer meg ezer esetek voltak, hogy fel esküdtetvén a' vallasra rendelt parasztok, ezek közül egy kettő ki illantott, más jött be kívülről ki nem esküdött, 's ez lett a' Szószólló, 's le tett hit alatt gondolt vallomást reménylven be írni az öszveiró Úrak, meg nem hitelt embernek hazugságait irták be valóságos igasság helyett. Az Individualis Repartitiók tehát egészen más Categoriába jönnek, és a' mi itt az igaz bevalást eszközli az, hogy a' mint be vallották értékeiket, a' Számolás meg tétetvén, azonnal reá is vettetik az adófizetőkre az esztendei adó terhe, 's ekkor mi történik? az, hogy által látják azok, kik elnézték valakinek eltitkolni valamely részét értékének, hogy ugyan azon eltitkolt értéknek terhe ő reájok háramlik, 's ennél fogva máskor magokat nem fogják meg károsítani engedni. Ez a' fő rugó, melly a' tzelt eszközli. Én magam is valék illyen esetben, midőn kerületben első esztendőben helységről helysége tettem az Individualis Repartitiót. Minden fogásokat el követvén, mellyeket feljebb érintettem, még is az említett helységben több gazdák néhány marhák hijjával vallották be értékeiket, 's a' zsellérek, noha azt tudták, elhalgatták; mert nem gondolták mi lesz a' következés. Minekutána az adót a' fentebbi mód szerint ki vettem, 's mind egyiknek külön külön rováson is ki adattam, ki mit fog fizetni, észre vették magokat

a' zsellérek, hogy nékik a' telkes emberek ökreinek el palástolása károkra van, egy hét múlva h' jöttek hozzám a' zsellérek, és kivallották hibájokat, 's kértek, hogy igazitanám meg a' Repartitiot; de hogy annál nagyobb be nyomást okozzak jövődöre nézve, kívánságokat nem tellyesítettem, 's mintegy büntetesképen (magok okozván magoknak a' bajt) a' terhet rajtok hagytam, a' Birákat és gazdákat pedig meg dorgálván, jövődöre nézve érzékenyebb büntetés terhe alatt eltiltottam az illyetén tsalárdságtól. A' következő esztendőben semmi sem maradt ki az adó alá tartozó értékekből.

Igen meg jegyzésre méltó dolog, hogy azon kerületekben, hol először tétetik az Individualis repartitio a' meg irt igazságos mód szerint: az újra kikeresett dicák állapotja világosan meg mutatja, melly szörnyüképen meg vagynak terhelve némelly Helységek a' többiek felett. Ez természet szerint onnan ered, hogy egyik Helység, a' mint már feljebb is megjegyeztem, többet eltagad mint a' másik a' dicális Conscriptio kor. Én tudok példákat, hogy több Helységeknek a' Vármegye által kivetett quantumait az értékeknek Individualis Repartitio alkalmával való igazságos öszve írása után újra dicákra osztván sehol egyenlően a' dicák Summái nem ütöttek ki, sőt igen különböztek egymástól. Tudok példát különösen két falukban, mellyek határosok valának, hogy egyikben a' dica 2 Rftra ütött, a' másikban hatra, 's így ha egyik Helységben 10 dicányi értéke vala a' parasztnak 20 ftot fizetett, ugyan annyi értéktől a' másik faluban 60 Rftokat kellett fizetni. Ezen helység lakosai igen munkások még is 3000 pengő Rft. restantiájok vagyon, amazoknak pedig Supererogatumok. — Szóval, sehol a' hol a' közönséges mód szerint

tétetnek a' dicalis Conscriptiók, a' tehernek egyenlő viselése nintsen, 's többnyire igen nagyok a' különbségek és a' szegény adózó nép a' hibás praxisnak áldozatja.

Szóllok immár azon visszaélésekről, mellyek akkor történnek, midőn az Individualis Repartitiókat vagy a' Földes Urak magok, vagy Tisztjeik, vagy pedig a' Birák magokra hagyva teszik. Nem állítom azt ezennel, hogy a' Földes Urak vagy Tisztjeik sehol sem teszik jól az adó ki vetését; de állítom, hogy többnyire a' hol azt magok teszik, nagyobbára hijjánosságokkal, 's fogyatkozásokkal tellyesek. Fő hijjánosságok abban áll, hogy gyakran a' Földes Urak, 's Tisztek sok olyan embereket, kik adó alá tartoznak, ki mentenek az adó alól, és mások viselik helyettek méltatlanul a' terhet. Továbbá rendszerint dicára nem dolgoznak, az az nem alkalmaztatják azon mértékhez az értékek betségét, mint a' hogy azt a' Vármegyék ki dolgozták; hanem arbitrarie állapítják meg, p. o. egy ló legyen egy forint, egy fej két forint 's a' t. melly által gyakran vagy a' zsellérek, vagy a' jobbágyok meg nyomattatnak. 3szor. Gyakran az Uraságok I Tisztnek többet engednek falu költségére, mint a' mennyi illenék. — De legtöbb hibák történnek akkor, ha a' Helységnek Biráira 's Notáriusaira hagyatik ezen főben járó munka, rendszerint ezen esetekben néhány jól ki tanult hitesek hajtják azt végre a' Notárinssal a' szegényebb sorsúaknak kárával, és szinte nem dikák alá veszik az adó alá eső értéket, hanem tsak önkény szerint állapítják meg, mitől mennyit kell fizetni. Minthogy a' hites személyek telkes emberek szoktak lenni, azon értékekre, mellyeket ők birnak, keveset; azokra pedig, mellyekkel a' zsellérek is birnak, sokat vetnek ki. P. o. a' fejre

mindég több forintokat vetnek, és a' tehénre, mert ezekkel a' zsellérek is birnak, a' föld 's rét többnyire semmibe sem vétetik, és a' vonó marhák közül is el hagynak egy párt, azon oknál fogva, hogy a' gazda ugy is futrást fizet, és forspontra jár; mintha a' futrás és forspont bére meg nem térítették, és a' többi vonó marhára is szerfelett kevés vettetik; — innen cred, hogy ilyen helyeken a' zsellérek, kik alig birnak valamit, majd annyit fizetnek, mint a' telkes gazdák. Továbbá illy helyeken a' Birák senkitől sem tartván, igen sokat vetnek ki falu költsége fejében, mellyből a' Hitesek egész esztendőn által dobzódnak, sőt gyakorta a' behajtott summákat is el költik. A' behajtott pénzek eránt semmi Controlleria nintsen, a' ki beszedi a' pénzt, az semmi nyugtatót sem ad a' fizetőnek; hanem a' beszedőnél lévő nagy rovásról, mellyre fel vagon vágva kinek kinek tartozása, le vág annyit, a' mennyit a' fizető beadott adófejében: de mint-hogy a' rovás a' beszedőnél marad, ismét vág-hat fel a' rovásra a' mennyi tetszik (melly iránt elégszer tétetnek panaszok). Némelly helyeken a' Termesztményben p. o. futrásban tett fizetéseket szinte rendbe nem tartják, azzal dévajkodnak, 's tudok olly Helységet, hol fel sem is vágják a' futrást adónak, mit adott; hanem marad az egész falu javára, 's bonificáltatván később a' Vármegye által, azoknak részére is háramlik a' javítás, kik egy szál szénát, egy szem zabot, vagy rozsot sem szolgáltatnak. Némelly Mező Városoknak vagy Helységeknek, vagy szénájok vagy rozsok kevés teremvén, illy esetekben a' Katonaságnak adandó futrást kész pénzen veszik be a' Birák, 's előre repartitíókor gondolomra vetikki hány száz Rft. fog kelleni futrás vételre, valamint ezen summákkal, ugy a' vétel alkal-

mával is többféle káros visszaéléseket követnek el. Gyakran a' Birák magokra hagyatván, a' quantumot ki sem vetik egészen; hanem egy részét elhagyják, mellyből sok restantiák erednek; sőt tudok olyan példákat is, hogy a' felvigyázás hijánossága miatt egész esztendei adók is elmaradtak a' nélkül, hogy repartióltattak volna. De nem lehet azon ezerféle fortélyokat, és visszaéléseket eléggé kimagyarázni, mellyek ezen tárgyban a' szegénység nagy kárára tétetnek; megjegyezvén azonban, hogy igen sok olyan helységekben is, hol a' Földes Úraság gondviselhetlensége miatt a' Birák magokra vagnak hagyva, igen jó rend uralkodik; azonban hogy sokkal számosabban nyögnek a' visszaélések terhe alatt, kétséged sem szenved.

Hogy ha valaki azon patrioták közül, kik a' setétséget szeretik, 's az amabilis confusiohan keresik a' constitutio rendithetetlen oszlopát, megtalálna neheztelni hiv előterjesztésemért, megjegyezvén azt, hogy az előadottakat nem könnyv nélkül hoztam elő, hanem ezer és ezer példakkal erősíteni akár melly pillantathán kész vagyok, kérem az ilyen amabilis confusio hősét, kapjon tollhoz, 's győzzön meg engem, hogy a' tisztaság, az igasság, a' rend veszedelmes, 's nyomába jöven ezeknek, egy illy generosus nemzet, mint a' millyennek mi fiai vagyunk, miként szenvedhessè ilyeneknek további uralkodását, mutassa meg azon törvényt a' törvénykönyvből, melly az illy visszaéléseket jóvá hadja. Nyissa fel a' keresztény vallás szent törvényeit magában foglaló szent könyvet, 's ítélje meg e' szerint, valljon van e' az amabilis confusio illy gyümöltseiben igasság és felebaráti szeretet. Végre nézzen az egek kárpitjára, 's tekintse meg a' millio tsillagok lételét, állását, a' ditsó term

szetnek uralkodását, vizsgálja meg, hogy ezen megfoghatatlan nagyságu alkotmány mért áll fel olly erősen 's olly diszesen? azért; mert mindenben rendet alkottak bé a' Mindenható' hatalmas kezei. Valóban tsak akkor fog kedves Hazánk kebelében minden erősen állani, akkor fog uralkodni a' boldogság, ha a' rendetlenséget meg nem szenvedjük; hanem az észrevett hibát orvosoljuk. Azért teremtett bennünket szabad valóságga, azért alkotott eszet agyvelönkbe, érzéseket szíveinkbe, lelki esméretet kebelünkbe a' Mindenható, hogy mindenben az igasságot keressük, a' rendet eszközöljük. Igaz, hogy vagnak természet játéka is, mellyek gyakran a' jó rendet megrontják, kárt, 's zavart okoznak; a' polgári életben ezeket leginkább az érzéketlen szívűekben, lelki ismérettel nem bírókban találjuk fel. Azonban a' józan felvilágosodás a' természetnek illy káros játéka in nagy részben erőt tudott már venni. Mit nem gondolt ki a' Franklin elméje, midón a' menykő hatalmas erejének megzabolázását felfedezte? Legyetek tehát figyelmetesek Hazafiak! Könnyítsük a' szegény és sok terhek alatt nyögő adófizető nép sorsát bölts rendszabásokkal, mellyeket az előítéletek, lelkiesméretlenség 's a' t. vad tsapásai ezentül meg ne ronthassanak; hanem kéntelenítessenek nem ártva lesikámlani azokon, mint az ég tüzeinek hatalmas ereje a' Franklin remek találmányán.

§. 3.

Mitsoda módokkal lehetne az adó alá tartozó értékeknek tökéletes őszveirását eszközteni — 's ha ez történhetnék, mitsoda jó következései lennének? —

Ezen nagy fontosságú tárgyat a' lehetőségig tökéletesen eszközteni, a' Státus dolgaival gondolkodni szeretők honnunkban vagy lehetetlennek, vagy véghetetlen sok nehézségekkel járónak gondolják; én azonban ezt igen könnyen végrehajthatónak itélem, de hogy a' mostani bánás módon nagy változást kellene tenni, kétséget sem szenved. Nem annyira szükséges ujjitásokat tenni, mint inkább a' régi szokásra vissza térni, és azt sikeres fogásokkal gyarapítani. — A' tziel elérhetése két dologtól függ vélekedésem szerint; az egyik az, hogy az adófizető kéntelenítessék el nem tagadni vagyonát; az őszveíró Tiszt pedig kéntelenítessék serény, pontos és ügyes lenni. Hogy ha ezek eszközöltetnek, a' jó rend, az igasságos és egyenlő teher viselés bizonyosan lábra fognak állani, 's folytattatván a' tzielra vezető fogások, folyvást is virágozni.

A' mi az elsőt illeti: Hogy t. i. az adófizető kéntelenítessék értékeit bevallani. Lehetne ezt úgy eszközölni, hogy ha a' dicalis őszveirásoknak a' mostani módja, és a' jól elrendelt individualis repartitíóké egybe olvasztatna, az az, azon dicalis őszveirás szerint tétetnek az individualis repartitio is, mellyből a' summarium, az az, azon iromány, mellyhől a' Várnegye a' helységekre kiveti az adót, készíttetik 's maga az őszveirás történnék azon fogásokkal, mint az individualis repartitíókat elő adtam. Mi történnék

ez által? az, hogy azon szegények, a' kiknek egyebek fejeknél adó alá eső vagyonok nintsen, tartanak fel a' tehetősebbek ellen a' controlleriát; mert ha ezek elhalgatnák amazoknak hazug bevallásaikat, ó reájok véghetetlen sok teher háramolnék. De lehetne más móddal is még a' controlleriát ébresztetni, mellyről alább lészen szó. Ez még tsak egy világos theoriai principium; de hogy lehessen azt valósággá tenni, mitsoda practicus fogásokkal végre hajtani, alább fogom elő adni; most még elébb szóllok arról, hogy miként lehetne az öszveíró Tisztnek pontosságát eszközteni. Felelet, úgy: ha az öszveíró Tisztekre nézve is controlleria állítatik fel, és büntetések azon esetre, ha restek, kötelességeket meg nem teszik, és harmadszor úgy, ha minden Tizti választás után az új Szolga-Birák, Esküdtek a' dicalis és egyszersmind a' popularis öszveírásoknak summázatoknak elkészítésére nézve, egy már ezen foglalatosságokat értő Tiszt által gyakoroltatnának, mert valóban azt kívánni sem lehet, hogy egy új Tiszt ezekben próba nélkül járatos lehessen, hogy pedig magától a' köz jó kárával tanulja meg a' dicalis irományok készítését mint most, ellenkezik azon kötelességgel, mellynél fogva az adózó népet védeni tartozunk. Négy öt napi tanítás után mindenekben járatosságot lehetne szerezni. —

A' mi a' controlleriát illeti: szükséges lenne, hogy soha magában a' Szolga-Biró ne conscribáljon; hanem mindenkor rendeltessék mindenik Kerületben a' Vármegye által még egy Tábla-Biró is, még pedig olyan, kinek azon járásban sem lakása, sem birtoka nintsen. A' mi a' büntetést illeti: ha valamelly Szolga-Biró, vagy ilyen egész öszveíró Deputatio tsalfáldoknék, 's kevesebbet írna be, mint a' mennyi érték talál-

tatik a' Kerületben, hivatalaiktól fosztassanak meg, sőt még árestom büntetéssel, és az okozott kárnak megtérítésével büntetessenek, mint olyan bünösök, a' kik az ország fő céljai ellen vétének, 's a' törvényt a' mások igasságtalan megterhelésével egybe kötve gázolják össze. Hogy ez némellyek előtt igen kemény dolognak látszhatik, gondolom; de nézzek meg csak régibb törvényeinket, a' hol az illy esetekben a' betsületnek, jószágnak, sőt életnek elvesztése alatt tartoznak a' kiküldöttek igaz összeírást tenni; sőt illyen forma büntetéseket kellene szabni azon Földes Urakra is, kik a' normális rendelkezések szerint való összeírásokat akadályoztatnák, vagy az adófizetőket unszólnák hamisan vallani, hamisan esküdni.

Most tehát magokról a' practicus fogásokról szóllok, mellyeket a' következőkkel gondolnék elérhetni.

1-ször Azon rendelkezése az Urbariumnak, mellynél fogva az individualis repartitióknak tétele a' Földes Uraknak tétetik kötelességül, minekutánna a' tapasztalás bizonyítja, hogy ezeknek gyakorlását magok a' Földes Urak nagyobbára abba hagyták, ezentúl kötelességekhez ne is tartozzék, annyival is inkább, mivel ezen foglalatosság az adózás tárgyához tartozik, és így inkább a' Publicumot illeti, mint az egyes birtokosokat, különben is minden birtokosnak, valamint az ország gyűlésén képviselői által, ugy a' Vármegyék gyűléseiben is a' maga személyére nézve szollója lévén ezen dologban. De szükséges azt megszüntetni azért is; mert ezen mostani rendszabásnak maradása mellett a' jó tzelt elérni lehetetlen.

2-szor A' természetben való dicáknak mennyiségét állapítsa meg az ország gyűlése, ne a'

Megyék tetszése szerint p. o. egy fej tegyen e' egy dicát vagy kettő, négy ló e' vagy hat, 4 köblös föld e' vagy több? alkalmaztassa a' Várme- gyék geographiai fekvéséhez 's a' t.

3-szor Kineveztetvén a' Tek. Vármegyék gyűléseiben a' Conscriptióra rendelendő Tabla- Biró, valamint hajdan is tétetett a' törvénykönyv bizonyosága szerint, ezen hivatalos foglalatosság- nak a' legnagyobb pontossággal való vitelére néz- ve a' járásbeli Szolga-Biróval és Esküdtel együtt eskütessenek fel, 's kimenvén a' helyszíne- re, a' következő móddal folytassák hivatalos fogla- latosságaikat. u. m.

4-szer Az egész Helység népe, vagy ha az igen nagy, tsak utza számra a' népseg egybe gyűjtetik, minthogy pedig a' parasztok között ez a' restség miatt pontosan nem történik, az egybegyülekezéskor neveik a' lakosoknak fel ol- vastatnak, 's a' ki makattságból 's restsegből meg nem jelenik, meg büntetetik tsekélyebb testi büntetéssel. Egybe gyűlven a' közönség, elejek- be kell terjeszteni, melly nagy igasságtalanság legyen, ha valamely adófizetőnek többet kell fizetni, mint a' mennyiben őtet a' teherviselés illetné; már pedig akkor, ha valaki vagyonát eltagadja, az eltagadt vagyonra eső teher a' töb- binek nyakára háramlík. Továbbá az ország tzél- ja is azt kívánja, hogy minyájan illó arányos- ságban viseljék a' terhet, mellyet másként esz- közleni nem lehet, ha tsak minden be nem valja értékét, és így vigyázzanak a' többiek is, mi- dőn vallomást teszen valaki, nem tagadja e' el értékét. Szükséges lenne ezen alkalmatossággal közönségessé tenni azt is kívált az első próbaté- telkor, midőn még következését nem tudják, hogy ezentúl a' fejenként való kivetés is azon vallomás és össze írás szerint fog tétetni, mel-

lyet az öszve író Deputatio előtt tesznek, 's ezen-
tul a' későbbi kivetés eltöröltetik. De hogy an-
nál nagyobb légyen a' Contrrolleria, és az adó
alá eső értékek bevallása, lehetne törvény által
meg állapítani azt is, 's közönségessé tenni a'
nép előtt, hogy a' ki valamijét eltagadja, 's más
bejelenti, azonnal valami pénzbeli jutalom adas-
sék annak, a' ki a' bejelentést tette, és ezen ju-
talom az eltagadó vagyonából exequáltassék, a'
ki tagadása által a' többieket meg akarta káro-
sítani. —

5-ször Végre hajtaván a' fent irt móddal a'
dicalis öszve irás, ezen öszve irást két párban len-
ne szükséges le írni, az egyik a' Sz. Birónál, a'
másik a' Helység ládájában maradván. A' sum-
mariomot az öszve író Deputatio el készitvén,
be adja a' Vármegyének, hol a' Dicák számához
alkalmaztatott adó kivettétvén, 's fel jegyeztet-
vén a' summáriumba, az ismét ki adatna a' De-
putationak. Ugyan ezen Deputatio ismét öszve
jövén, már csak a' Calculus volna hátra, melly
igen hirtelen meg tétethetik, 's a' több rendbeli
írásoknak könnyebb móddal lehető meg tételére
nézve a' Helységek ügyesebb Notariussait is se-
gítségül lehetne venni. Ekkor a' Deputatio elő
vén a' Dicalis Laistromokat, hol mindennek
személyesen be vagyon iktatva érteke, a' Vár-
megye számvevői hivatala által ki dolgozott kész
pénzbeli Dicák summája, kinek kinek értékéhez
alkalmaztatva, be iratnék, és a' Deputatio a'
Biráknak ki adná a' Laistromot, hogy annak ér-
telme szerint osztassék ki kinek kinek esztendei
adója, hozzá adván a' quantumhoz azon Sum-
mákat is, mellyeket a' Deputatio a' Falu köl-
tségére elegendőnek tart. — A' kiosztásra egyéb-
eránt köteles lenne a' Sz. Biró szorosán fel ügyel-
ni, hogy végre hajtassék, sőt hogy tökéletes lé-

gyen a' Biztosság a' rendre nézve a' minden esztendőnként elő forduló ujj öszveírásokkor, azaz előtti esztendei Laistromok vizgáltassanak meg, melly ugy történhetnék legsikeresebben, ha az adófizetők közzül többen szöllittatnának fel, mit 's mennyit vetettek ki reájok a' Bírák? 's ezen vallomást a' Dicalis Laistrommal, melly egyszersmind a' repartitiot foglalja magában, combináltván, az igaz vagy igasságtalan bánás mód ki világosodnék, 's az utolsó esetben a' befolyó Bírakat a' leg keményebb büntetésekkel kellene el rettenteni a' máskor is történhető tsalárdságtól. Ugyan ezen alkalmatosságokkal lenne szükséges a' Bíráknak számadásait' is legszorosabban meg vizgálni, melly foglalatosságra a' helybeli Földes Urak is meg hivattathatnának. Sőt a' Dicalis öszve írásokkor és Repartitioikkor lenne szükséges a' communitások ládájának vagy Archivumainak Elenchusát is meg vizgálni, hogy valjon az előljárók közzül nem sikkasztották é el valakik a' communitást illető hasznos okleveleket. Hány ezer példák vagynak a' Hazában, hogy sok virágzó communitásokat egy rossz lelki esmeretű Notarius, egy Uraságának hizelkedő, 's a' Közönségek boldogítását irigylő Uradalmi Tiszt, vagy magok némelly Egoismus által lelkesített Földes Urak is álnok utakon ok leveleiktől meg fosztván, később szabadságaikból is kiforgatták.

6-or Szükséges lenne a' fent irtakon kívül a' Helységek ládáit leg alább egyszer egy esztendőben bizonytalan időben All Ispányi hatalommal fel ruházott Tábla Bírakkal meg vizgáltatni, azaz fel számolni, mennyi pénzt fizettekbe az adófizetők, mennyi adatott be a' Vármege Cassajába, mennyi találtatik az incassatornál; és ha dévajkodás sülne ki, példásan büntetni a' dévajkodókat.

7er Mivel az a' principium áll: *Quid quid manus rustica colit, est contributioni obnoxium,* és a' *Dicalis* öszveírásokkor melly a' következő *Individualis Repartitionak* is alapja, mindenek és így az irtások is be irattatnak, melyektől egy később következő *Határregulatio* által el eshetnek az adófizetők. A' *Dicalis Conscriptiok* és *Summáriumok* *Laistromainak* oszlopait (*columnnait*) tehát egyel szaporítani kellene, mellyben az irtások mennyisége iktattatna be, és külön lennének a' *postfundualis* földek feljegyezve.

8-szor Mivel a' kiküldött *Tábla - Biráknak* mérsékelt napi bért adni kellene, hogy e' részben semmi költség szaporítás ne történjen, én azt tapasztalván, hogy egy nap 45 telkes emberek 's ugyan annyi zselléreket a' fentebb megírt formalitásokkal is, minden értékeknek bévalásait ide értvén, öszve lehet írni, lehetne ennél fogva a' *Diurnumok* fizetésére nézve a' szerint a' *cynosurát* venni. Lehetne a' *dicalis* és *popularis summariumok* készítésére, (mert *dicalis Conscriptiokor* a' *popularis* is *legalkalmatosabban* történhetne;) 3 napi *diurnumot* resolválni. Ugy szintén a' *Conscriptiokor* a' *Birákkal* teendő esztendei számadásoknak megtételére egy napi *diurnumot* rendelni; megjegyezvén azonban, hogy a' *Szolga-Birák* 's *Esküdtek* semmi napi béreket, mint esztendei *honorariummal* felruházott *Tisztek*, nem kapnának. Meg lehet, némelylek azt fogják mondani, hogy ezen *diurnum* fizetés egy ujj teher; de ezek alkalmasint megfelejtették, hogy illy hasznos pontosságot eszközlő hivatalos fogások nélkül lévén most a' *manipulans* személyek, ezer annyit vesztegetnek el esztendőnként az adófizetők rovására nem értvén itt a' *Megyés tisztviselőket*, hanem a' *helységek előljáróit*.

9-szer Azon Kerületekben, mellyek igen szélesben ki vagynak terjedve, rendszerint honorarius Szolga-Birák is szoktak lenni. Illy helyeken tehát a' conscribáló Deputatio kétfelé is dolgozhatna, 's a' honorarius Szolga-Biró is folytathatná esküdt társával és a' kirendelt Tábla-Biróval a' fent megirt mód szerint az öszveirást, 's végeztetvén a' öszveirások ugyan azon Kerületre nézve mind a' két kiküldöttség öszve ülven, így készítenék el a' summariumot.

10-szer Szóllok még arról, mellyet ugyan már felljebb is érintettem egy kevéssé, hogy miképen történnek most a' fizetések a' helységekben, és miképen quietáltatnak a' fizetők, 's mi tsoda jó rendszabásokat lehetne ezen tárgyra nézve tenni. Ez háromféleképen történik. — 1-ször ott, hol az irástudás el vagyon terjedve, minden adófizetőnek külön portiós könyvetskéje vagyon, mellybe a' repártitio után beiktattatik, kinek mi a' quantuma, és midőn az Incassátorhoz viszen pénzt adója fejébe, ugyan annyi irattatik be könyvébe. 2-szor Történik ugy, hogy a' mint a' házak feküsznek sorba egy vagy több hosszú rovásokra minden gazdára külön felvágatik hány forintot tartozik fizetni, 's valahányszor fizet, annyit a' mennyit beadott, a' rovásról annyi summa levágatik, de arról, hogy mit fizetett, semmi nyugtatót sem kap. 3-szor Történik ugy, hogy pár rovás tsináltatik, ezen pár rovásra vágatik osztán reá, mennyit tartozik az adófizető fizetni, melly pár rovásnak fele az Incassatornál; fele pedig minden gazdánál (t. i. kinél kinél az ötöt illető) vagyon, és valahányszor fizet valamit adó fejébe az adófizető, rovását is el viszi magához az Incassatorhoz, és öszvetetvén a' másik felével, melly az Incassatornál tartatik, annyi summa vágatik le rólla, a'

mennyit fizetett. A' rovásnak egyik oldalán a' forintok, másikon a' xrok szoktak felróva lenni.

Hogy ott, hol az irás tudás divatban van, az első mód legjobb, kétséget nem szenved: de ott, hol a' köznép írást nem tud, a' 3-dik mód sokkal többet ér; ugyan is számos példák bizonyítják, hogy az irás tudatlan embernek némelly álnok Incassatorok kevesebbet irnak be, mint a' mennyit fizetett; — a' páros rováson látja, mennyi van felróva, látja, mennyit vágott le az Incassator, 's felét a' rovásnak magához vévén 's haza vivén, biztos abban, hogy őtet meg nem károsíthatják, sőt otthon a' falon fityegvén a' tartozást mutató rovás, az ösztönözi az adófizetőt, hogy minél inkább igyekezzen terhétől szabadulni. — A' 2-dik mód olly tökéletlen, olly veszedelmes, hogy annak eltörlését eszközölni szükséges. A' futrás adásról szinte rovások tartanak, vagy könyvetskék. Erre nézve is azt jegyzem meg, a' mit fellebbez, t. i. ott, hol az irás tudás divatban van, tartassanak futrás könyvetskék, a' hol pedig nints, párrovásokra vágattassék a' tartozás 's a' t. Azon Cummunitásokban pedig, hol az adófizetők nem adják természetményben a' futrást, hanem kész pénzt fizetnek, 's azon veszik azt be a' Birák, szerfelett vigyázni szükséges a' számadásokra, mert illy helyeken rendszerint néhány betanult 's avatott Hitesek gyakran nagy dévajkodásokat követnek el, 's meg esik hogy a' természetményekért a' Nemes Vármegyék által javítások által mint egy vissza fizetett summákat tiltott móddal használják. Ugy vélem, midőn ezen értekezéseimet elolvasandja némelly, fel fog ellenem háborodni, 's azt fogja kiáltani, hát hol van a' fidedignitas, nints szükség a' dicalis Consciotiókat controllerisálni, világos sértés a' Szolga-Birák hitelében kételkedni

's a' t. Ezen tüzes ellenvetésekre én egész tsendességgel felelem, hogy mindent a' mit írtam, történt dologra állapítottam, 's így a' felelettel kész vagyok, akár mellyik pillanatban. Egyébiránt megjegyezvén még azt is, hogy én a' Szolga-Birói hivatalt sem tarthatom többnek, mint más hivatalokat, 's ha amaz az igazság, hogy elég a' fidedignitás magába is, ugy illó lesz azon hivataloktól, mellyek Controlleria alatt vagynak elmozdítani szinte a' Controlleriát. Ha a' Szolga-Birói hivatal a' nélkül el lehet, miért ne lehetne p. o. a' perceptori hivatal is; számadásaikat tehát ne vizsgáljuk, bizzuk reájok a' Cassákat; hiszen olyan fidedignitást kívánhatunk tőlök, mint a' Szolga-Biráktól, ők is megesküdtek, 's miért is ne lehetnének olyanok, mint amazok? a' mit be adnak a' Cassába, a' mivel beszámolnak, hidjuk el, hogy minden ugy vagyon. Ha tehát a' perceptori hivatalra nézve a' Controlleria, a' szoros felvigyázat, melly az adó summáival foglalatoskodik, szükséges, szükséges valóban a' Szolga-Birói hivatalra nézve is, melly az adó summáit termő élő fának gyökereivel foglalatoskodik, 's ollybá tartom az adó summájára szoros gondot viselni, az öszveírásokkal 's individualis repartitiókkal keveset gondolni, mintegy élőfa gyümöltseire igen gondosan vigyázni fel, a' termőfára 's gyökerére pedig keveset ügyelni. Sőt valóban megérdemlené ezen igen nagy fontosságú tárgy, hogy a' Fő Ispányok is minden esztendőben köteleztetnének legalább egyszer Vármegyéikben egy két helyütt a' faluk ladáit megvizsgálni, az adózók summáit, a' repartitionalis lajstrommal, melly egyszersmind a' dicalis Conscriptiót is foglalná magában, öszvehasználni, a' készpénzeket, erogatiók jegyzeteit megtekinteni. Sőt méltó lenne, hogy a' tör-

vényhozó test ezen nagy fontosságú tárgyra fordítván figyelmét, ezek eránt minden illető hivataloknak instructiót készítene, mellynek gyepőlőjét a' kormány maga mindenkor huzóssan tartván, ez által határ tétetne azon igasságtalan teher viseléseknek, mellyek most a' rendszabások fogyatkozásai, a' hivatalbeliek vagy szorgalombeli, vagy értelembeli hibájok miatt okoztatnak*)

*) Ez alkalommal légyen szabad megérintenem azt is, hogy különösen ilyen Hazában, hol a' Constitutio igen büls rendszabásainál fogva a' Hivatalok gyakran változnak, véghe-tetlen szükséges lenne, hogy minden Megyés hivatalokra kimerítő instructiók készítetténék, és azok az ország gyűlése által meg is erősítetténék. Valóban ez igen nagy fogyatkozás! melly tsekély insurectiók vagynak néhol al-mélkodásra méltó, 's hogy ha az új Tiszt elolvassa, esmérteit inkább tsonkulnak mint gyarapodnak, még is ügyességet, pontosságot kívánunk Tisztjeinktől, 's olyan ismérteket, mellyek az oskolákban sem taníttatván, azokról hivatalba léptekkor is még tsak jó utasításokat sem olvashatnak, hanem botlások bakok után jönnek be egy pár esztendőök mulva azon kerékvágásba, mellybe egy jó utasítás felolvasása, egy két heti próbatétel után be kellene jönniök.

Szólok immár arról, mitsoda követke-zéseket lehetne várni, ha javallatim, mellyek még igen sok tzélra vezető jegyzetekkel gyarapíttat-hatnának, szokásba vetetnének. Legfőbb köv-etkezése lenne az, hogy jövendőben a' portákat a' lehetőségig tökéletesen lehetne öszve írni, mert a' legutolsó porták öszveírásakor is a' dicalis summariumok jegyzetei szolgáltak nagy részben utasításul; de mivel magok ezen dicalis íróvá-nyok fogyatkozásokkal tellyesek valának, a' re-ájok épített munkát sem lehet tökéletesnek ál-lítani, 's tsupán azon helységekben tétethetett jól az öszveírás, hol azt hitték az adófizetők, hogy majd ha mindeneket be valják, a' Földes Úrak kényszerítetténi fognak több legelőt adni, sőt valának helységek, hol két annyi marhát is be vallottak, mint a' mennyi valósággal birtokok-ban vala. Hogyha a' dicalis Conscriptiók szerint

esne az adó kivetése is, mint fellyebb említém, ez magok között a' lakosok között is azon Controlleriát ébresztené fel, melly uralkodik ott, hol az idividualis repartitio rendesen tétetik, 's ezen dicalis öszveirások, és egyszersmind repartitíók is a' falu ládájában a' Vármegyék felvigyázása alatt tartatván, sőt a' Vármegyék leveles táraiban is; 's az országos öszveirásra kirendeltettek ezeket elő kérvén, ez által a' hazugságoknak, az adófizető nép hamis esküvése, és ravaszkodás által való további characterbeli megromlásának határ tétetnék, 's igazán egyenlően osztathatnék el az adó terhe a' Vármegyék között. Megjegyezvén azonban, hogy értekezésem folytában előhozott büntetéseknek nem tsak írva kellene lenni, hanem pro re nata azt a' legszorosabban végre is hajtani. Az illy szoros és igazságos öszveirások eszközölhetnék azt, hogy a' Vármegyékben is egyik Kerület a' másik felett, a' Kerületekben egyik helység a' másik felett, és a' helységekben egyik adófizető a' másik felett szerfelett megróva nem lenne. Így lehetne eszközölni azt, hogy a' restes Tisztviselők is pontossághoz és serénységhez, az adófizetők pedig egyenességhez szoktattatnának.

De nagy haszna lenne az értékek tökéletes öszveirásának még az által is, hogy így a' futrást, a' Vármegye munkáját, a' Járásokra nem arbitrarie vetnék ki a' Vármegyékben, hanem a' Járások igaz erejéhez alkalmaztatva. Sokszor a' futrás javításának summája nagyobb, mint a' piaczi ár, sokszor kevesebb. Természetes tehát vagy kára, vagy haszna vagyon belőlle az adófizetőknek, mellyekből hogy egyenlően részesüljenek, az igasság kívánja. Most ez arbitrarie megy nagyobbára, 's rendszerint midőn a' repartitionalis tanátskozás történik, azon Szolga-

Biró, ki nagyobb ékesen szóllással bir, járásán sokat könnyít, de hogy? ugy hogy az övéinek terhét a' másik járás méltatlanul viseli. Így vagy on a' dolog az úti munkával is, mintha az úton való dolgozás pénzibe nem kerülne a' szegény embernek; ebben is a' munka proportiója nagyobbára arbitrariumon alapul, melly hogy egyik járást károsít, midőn a' másiknak kedvezhet, kétséget nem szenved. Én úgy vélem, az úti Commissariusnak szinte olyan diariumot kellene tartani, mint a' Robot diarium, 's a' Szolga-Biró jelentétében kellene a' Birákkal a' Computust megtétetni. Sokszor az egyik helység a' munkát alig győzi, a' másik henyél. Ha úti Commissarius Urak szedik fizetéseket, dolgozzanak is ugy, a' mint az igazság kívánja. Az illy Computusokból sülné ki, egyik járás a' másik felett mennyire vala megterhelve a' Vármegye munkájával, mellyet osztán egyenlíteni lehetne. Azonban hogy sok Vármegyékben ezen tárgyakban jó rend uralkodik, bizonyos; itt azonban a' nagyobb részről vagy on szó, így tehát, hogy az orvoslásra szükség van, kétséget nem szenved. —

A' mi az adófizetésnek tisztában való hozását illeti, még egy tárgy fordul itten elő, melly az ország nagy figyelmét valóban igen megérdemli. Ez abban áll, hogy ha a' porták tökéletesen conscribáltatnak is, 's ezek után egyenlően osztatik is el az adó terhe a' Vármegyékre, ez tsupán a' hadi pénztár summáira nézve történhet, de a' házi pénztárra nézve még igen nagy differentiák maradnak fel, mert egy kis Vármegyének majd olyan számos Magistrátusa vagy on, 's annyi költségei, mintegy nagyobbak, 's így itt az adófizető nép igen meg van terhelve a' házi pénztár adójával. Sok Vármegye véghetetlen hosszú, 's utait jó karban tartani igen bajos, és e'

miatt adófizetői igen terheltetnek 's a' t. Hogy itt is a' lehetőségig egyenlítettne a' teher viselés: mellyet azonban egészen tökéletességre vinni, merő lehetetlenségnek látszik; jónak vélném ha a' törvényhozó test a' Vármegyék kiterjedését jobb rendbe venné, regulázná a' nagyokbul lehetne a' kistsinyekhez adni, szóval, kiterjedésekre, erejekre nézve arányosítani, hogy a' házi pénztár terheire nézve is a' lehető egyenlőség uralkodjék. Ugy is ez nem ujság nálunk; ha lehetett 52 Vármegyét 46-ra olvasztani öszve, miért ne lehetne a' mostaniaknak rendetlen kiterjedését jó rendbe hozni, 's boldogságot igazságot árasztó karba helyhezteni.

Jegyzés. Az adó ki vetéséről lévén a' fent írtakban leginkább szó, pótolékül szükségesnek látom itten még azon észrevételemet megemlíteni, hogy a' Szolga-Biró Uraknak munkálkodásait nem csak a' dicális öszve írásokkor, és az adónak fejenként való kivetésekor lenne szükséges controllerisálni, hanem különösen akkor is, midőn katona állításkor a' Tekintetes Megyék által a' kerületekre kivetett ujjonczokat a' Tettes Sz. Biró Urak hivataljok alatt lévő helységekre osztják ki. Ugyan is meg történt illy esetekben imitt amott, 's történhet ezentúl is, hogy különösebb kedvezésből a' népesebb helységekre kevesebb számú ujjonczok állítása rendeltetett, mint a' népetlenebbekbe 's a' t. szóval, ha az adó pénzbeli sommaival való bánás módjára nézve ezentúl nagyobb figyelmet kívánunk fordítani, még nagyobb kötelességünk arra ügyelni, hogy a' vér adózás is a' legnagyobb figyelemmel 's pontossággal hajtassék végre.

V A L A M I.

Éppen végzém az adóról való értekezéseimet, 's elandalodva ülék író asztalom mellett 's tusakodtam, miként tegyek eleget kis munkám tzimjének; minden a' mit irtam eddig, az adót tárgyazza, még mást, melly valamelly félreszökés lenne a' fő tzelától, tsak előbeszédemben érintetem, 's azon veszem magam észre, hogy N. barátom vállamra üt, 's így szóllit: mit andalogsz? hogy tudsz így elmerülni, ha nem esmernélek, gondolhatnám olly kevély vagy, másra nézni sem akarsz, mond meg mind töröd fejed? mit irtál megint? hallom a' falusi és alsó oskolák részére készített gazdasági munkád sajtó alatt van immár, 's már megint mást koholsz. Barátom! ne quid nimis! ugy segéljen meg érzi erszényed, gazdaságod, magadra vigyázz! — Barátom, felelém, éppen azért irtam 's írok még kevés ideig illy szorgalommal, hogy minél előbb lerázzam azon adót, mellyel literaturai tekintetben Hazámnak tartozom. Azután mint Rómának nagy polgárai én is kis polgára Hazámnak az eke szarvához térek vissza, házam népe közt fogok egyedül élni 's a' természeti gyönyörűségekkel, munkássággal, gazdálkodással, és ha az egek kívánságimat segíteni fogják, szép sunma pénzeknek öszvegyűjtésével fogom időmet tölteni, testemet mértékletes éléssel, lovaglással, hébe-korba vadászással erős és fris karba tartani, — tollamat pedig barátom az örök nyugalomra le-teszem, had rosdásodjon, had póklálósod-

jon, mint az a' kard, mellyet egykor a' vitéz tehetsége szerint forgatott Királlya 's Hazája javára, azután otthon fogasán függve heverteti, de hogy azomban kérdésedre is meg feleljek, mit koholtam, tudd meg barátom ezen néhány ivekre irtam le azt, a' mit az adó dolgában nyoltz millio adófizető javára a' mostani környülállásokhoz képest jóknak 's szükségeseknek találtam, ugy is most az idő sok, 's nagy dolgokkal terhes, nem sokára ország gyűlése lesz, gondoltam, ennyi ivek beírása között talán egy sor fog találatni, melly a' köz figyelmet megérdemli, de ha bár egy betűnyi lenne is az, mellyet az adófizetők javára tehetnék, nagyon örvendenék, mert őket valóban sok teher nyomja, nyoltz millio ember terhén tsak egy parányit is segíteni, nagy megelegetést szülhet olyan férfi kebelében, kinek szívét emberséges és köz jót előmozdító érzések melegítik. — Ha, ha, ha, Barátom! azt hiszed, fog valami jó történni az ország gyűlésen, semmi változás nem lesz, maradunk a' régi karban; tudd meg több van 40 Vármegyénél, hol az aura popularis azon principiumot lengedezteteti a' Hazafiak elméjében, hogy addig Követjeiknek eltiltják az operatumokhoz való szóllást, míg elébb az ország gyűlése vélek nem közli az országos Deputatio munkálkodásait, 's még elébb azokat megvizsgálván Instructiókat nem készítenek, és meg nem határozzák, mihez mennyit szóllhatnak Követeik, ezzel pedig tudod Barátom, huzamos idő fog elmulni, az udvar az adófizetők terheit könnyíteni törekedvén, a' diaetale diurnumokkal őket terheltetni nem fogja, 's így jó Barátom e' hatalmas ország gyűlése, mellytől te annyi sokat vársz, szép ének szóval haza takarodik, minden Követ,

reményem, a' ki meg nem hal, a' jövő telet otthon fogja tölteni. 's a' t.

Édes Barátom! felelém, az utolsó Próféta Malachias vala, botsáss meg tehát, hogy neked, ki bizonyosan Proféta nem vagy, nem hiszek; meg lehet, hogy az aura popularis azt lengedezteteti, a' mit te mondál, de éppen azért is hiszem, hogy sok jó történhet, mert az aura popularis igen könnyen változik, más aurát indíthatni még, még két holnap alatt tízféle szellő is lehet, 's azt gyakran egy pár ember is kezdheti.

Szavamba ugratva szólla jó kedvű N. Barátom, ugyan indíthat Barátom? Lakásod ugy is Pestnek legmagasabb helyén a' Sebestyén piacon vagyon, mind kettőnknek széles mejjünk, 's egészséges tüdeink vagynak, kezdjünk tehát más szellőhöz, 's nyissunk ablakot, fújjunk a' Duna felé, zavarjuk meg a' levegőt, abban bizonyos vagyok, hogy gyengék vagyunk olly szelet indítani, melly hajótörést okozhatna, a' kis szellőt pedig illy meleg nyári napokon tsak a' félénkek, tsak a' reumatismusokban, testi és elmebeli betegségekben küszködők fogják rossz néven venni, az egészséges rész több. Lendíttünk ujj aura popularist tehát Barátom, nékem igen nagy kedvem vagyon mejjemet, tudómet mozgásba hozni. —

Te Tréfaberki mindenből nevettség tárgyát alkotol, most azomban szerénységre intelek, 's hogy elébbi ellenvetésedre feleljek, miért hiszem azt, hogy a' jövő ország gyűlése sok jót fog végezni, imé halljad. Hogy a' Vármegyék az operátumokat kivánni fogják, azt minden elgondolhattya, de hogy követeknek kezeit olly feszesen kössék meg mint te állitod, nem hiszem, mert az inconsequentia lenne. Iször Inconsequentia lenne azért, mert már több ország

gyűléseken mint *praeferentiale gravament* hoztak elő a' Haza Rendjei azt, miért a' Felsőség fel nem véteti az 1791diki operatumokat; a' mostani *Regnicolaris Deputatio* tehát a' Haza ohajtásának következtében az 1791dik operatumokat csak igazítván ez iránt azon testnek, t. i. az ország gyűlésének, melly kiküldötte tartozik referálni, 's így a' dolog maga rendiben van. Hogy a' megyék a' mostani *rectificált operatumokat*, mint már fellyebb is említém, méltán kívánják látni, természetes dolog, olly hazában, hol minden hazafi szeret elnélkedni a' köz jóról, hogy ezen operatumokat állandó *Deputatiok*ban is olvasni fogják 's abbul utasításokat küldhetnek a' követeknek, azt is hiszem, de hogy azt tehesse valamelly Vármegye, addig követeink hozzá se szóljatok ama nagy országos munkálkodásokhoz, mig mi is meg nem vizsgáljuk, és kimerítő *Instructiok*at nem készítünk, nem hiszem; mert ez által vélekedésem szerint, meg sértetne az ország gyűlésének méltósága, megsértetne a' Törvény. Mert valóban én azt nem is képzelhetem hogy legyen, hogy tulajdonithasson egy Vármegye magának annyi *moralis erőt*, mint a' mennyivel az ország *Statusainak* színéből kiválogatott országgyűlése bir. De nem is tilthatja el egy Megye is a' maga követeit a' tanátskozástól azért is, mert az 1741iki Törvény 8dik Tzikkelye, melly *Constitutió*nk egyik legerősebb oszlopa, elő számlálja mitsoda dolgok nem lehetnek a' köz tanátskozásnak tárgyai, azon Törvényt minden követ érti, 's tovább ereszkedni nem fog, 's ha a' Törvényt szentnek tartjuk, nintsen egy Megyének is hatalma követeit el tiltani, hogy az 1741diki 8dik *articuluson* kívül más tárgyakról ne tanáts-

kozhasson. De ha jól meg gondolom ezen nagy tárgyat, tellyességgel nem látok semmi akadályt abban is, hogy a' Vármegyék Instructiókat ne készíthessenek követjeiknek, mert tudjuk, hogy minden tárgyak; mellyek huzomosan vitattatnak az ország gyűlésen. Ha a' Vármegyék akarják permanens Deputatiokat nevezhetnek ki, mellyekben a' Regnicolaris actákat valóban sebesebben lehet fel olvasni, észrevételeket tenni rólok, mint az ország gyűlésein, 's elég idő marad a' követekkel való Correspondentiára. Hiszen a' mult országgyűlésen is, midőn hire vala, hogy az operatumoknak némely része törvénnyé fog alkottatni, így bántak azokkal azon Vármegyékben, hol nagyobb figyelembe vették a' Haza dolgait, 's így mindenkor korán érkeztek meg az Instructiok. De meg lehet Barátom nékem magokról az Instructiok erejéről is más vélekedésem vagyon mint neked.

Hogy hogy? Felele N. Barátom, én azt hiszem az Istructio adhatás hatalmának és következéseinek köszönhetjük Constitutionk maradását, ha ez megszűnik, végünk vagyon.

Tagadom Barátom! én Constitutionk mind ez ideig való állását 's örök időkig való maradását nem ez Instructiok adasainak köszönöm, hanem azon erős férfiaknak, kik meg lévén győződve az értekezések folytában kifejtődző igasságnak valódisága felől, a' mellett minden mellékes tekinteteknek félre tételével olly rendithetetlenül, olly hiven meg maradtak, mint a' Tátra Hegyeinek hideg Granit sziklái, olly Hazafiaknak köszönhetjük, kik előtt a' Thronus és a' Haza erős állása egyeránt szentek lévén, nagy elmebéli tehetségekkel, és characterbeli erejekkel keresztül törtek sok Sireni tsalogatások fényes reményein, maradtak hiven a' mellett, a' mit törvényes hatalmoknál fogva

józan elméjek 's a' Haza ohajtása a' Thronus állandósága jóvá hagytak. Ugy vagyon Barátom, én igen tisztelem az Instructiokat, mert azoknak dolgozása alkalmával az értelmesség a' haza dolgaiban való járatosság terjed, de hogy annak tulajdonítsam a' követek hivségét és böltsességét, ezen értelemben nem vagyok. A' kinek mellékes tekintetek képesek megzavarni Lelki esmeretét és Hazafiuságát, azt az Instructio regulázni nem fogja, az talál mellékes utakat, mellyeken eltér a' közjó tzéljátul. Vedd gondolóra azon követeket, kiket te talán hibásoknak gondolsz, nem vala é jó Instructiojok? Továbbá azon követet is, kinek a' Természet kevés talentumot adott, az Instructió böltsé nem teszi. Valóba Barátom az Instructiok adása, ki dolgozása nagyon kevésse nevelik a' Törvényhozó Test moralis erejét, az az én vélekedésem szerint két fő dologtól függ. 1ször Attól, hogy a' Vármegyék tegyék magokat azon hatalmas állásba, mellyel birnak, de kevésse használják, sőt ugy látszik, hogy némelly helyütt egészen megfejtkeztek róla, t. i. Ha észre veszi a' Vármegye, hogy követjének vagy Characterbeli vagy Talentombeli fogyatkozásai vagynak, mellyek a' Haza 's Thronus nagy tzéljai felé való háladást akadályoztatják, hívják vissza 's küldjenek mást helyette. Valóban különös annyi sok panaszt lehetett hallani némely követek ellen, 's alig van példa reá, hogy az illy követeket, kik bizodalmokat elvesztették, vissza hívták volna a' Vármegyék. — Vallyon ki ennek az oka? fájdalom magunk, valljon ha ilyen példák történtek volna sűrűbben, nem értek volna é többet ezer Instructioknál. 2szor Gondolom a' Törvényhozó hatalom moralis erejét nevelni az által, ha azon előitéletek, mellyek kö-

vet választáskor történnek, ki küszöböltetnek, p. o. Tétessen félre minden vallásbeli tekintet; én mint Református sokkal jobban bizom két erős characterü, Királyához, 's Hazájához hiv 's nagy Talentommal bíró Catholicus követekben, mint két Reformátusokban, kik mind ezekben gyengébbek, és megfordítva. Hiszem, hogy ha mind ilyenekből állana is az ország gyűlése, a' Reformáta vallást szorító Törvények nem alkattatnának, és ha mind Református követek lennének is fel nem fordíttatna a' Praedominans Religio. Azért azon meg ütközni, hogy két Catholicus vagy Protestans követ választatott, nagy gyengeség; — csak akkor lehet azt sajnálni, 's azon bosszankodni, ha nem azért választattak, mert ők a' legböltsebbek a' Megyében, hanem vallásbeli Fanatismusból. De e' részben a' régi elő-ítéletekből már sok lefaragódott, 's illő hogy elő haladjunk, 's itt hol a' Haza dolgai fordulnak elő, válasszuk a' Thronushoz és Hazához egy eránt leghivebb, legerőssebb characterü, és legszélesebb eszméretekkal bíró férfiakat. Ne tekintünk a' fényűzésre, egy egyszerű öltözetü 's szegény sorsu követ, csak birjon az elő számlált magas tulajdonságokkal, erősebb oszlopa a' Thronusnak, mint ezer drága ruhás, kinek szive nem dobog olly erőssen a' közjóért, kinek érző inai, 's elmebeli tehetségei nem képesek azon nagy fontosságú tárgyakat fel fogni, mellyekben a' Thronus és Haza javai sarkallanak.

Barátom! a' te szavaid minden részeit tetemnek ugy meg hatották mint egy electricai szikra, sok igasságot látok előadásaidban, de kérlek szólj még tovább, mitsoda tulajdonságokat kívánnál te egy jó követben, azután erre felelvén ha tetszik gyerünk a' Duna fele sétálni,

egész nap bent ültél, a' járkálás, az esthajnali hívenesség fel fognak frisíteni.

Éppen az elébb mondám fő vonásait egy jó követnek, de ha még szorosabb kifejtésre vágysz, imé eleget teszek. Kívánom tehát, hogy hív legyen a' Thronushoz és a' Hazához egyaránt, 's ennek költsönös előmenetelének eszközlése lelkesítse kebelét, továbbá legyen esmérete, nem csak a' Haza, hanem a' világ dolgaival, mert nekünk egybeköttetésünk vagynak szomszédainkkal, 's a' világgal, kiknek előmeneteleikhez, iparkodásaikhoz kell alkalmaztatni magunkat; mert ha egy helyben peshedünk, úgy járunk mint a' Törökök, kik magokat tartván legböltsebbeknek, századokra maradtak hátra, 's mennyi vérontásokba került csak egy kitsint is lépni azon tziel felé, mellyet a' pallérozott Europa már nagy mértékben tulajdonává tett. Továbbá: Kell egy Követnek előre látó böltsességgel és mérsékelttséggel birni. Gyakran a' mértékletlen tüzi követ, a' leg jobb szándéktól lévén is lelkesítve, olyat szól, mellyel a' közjónak tetemesen ártván, az által magát a' Haza ellenségévé alacsonyítja le. Továbbá kell érettséggel birni, 's élesen szöllásának fityogtatását elkerülni; ha szól, szöljön a' dologhoz, nem tzi fra frázésekkel, és sok kellemetes kifejezésekkel rakott beszéd sikeresíti a' Haza javát tárgyzó Törvényeket, és a' gyors előhaladást, hanem a' beszédnek fontossága, az éles, jó és practicus észrevételek, én sokkal többre betsülöm azon Követet, ki keveset, bár, igent, vagy nemet szöll, de mindig józan tzielra, mint azt, ki az időt hosszas, kevés értékü beszéddel vesztegeti. Szóval Barátom, viselje magát a' Követ úgy, hogy lelki esméretétől szemre hányást ne kéntelenítettessen szenvedni, nyugtassa meg azt szándékainak,

igyekezetének tisztasága, most azomban hagyj békét, ne terhely okoskodásokkal, már elmém szinte kifáradt, 's ha tetszik induljunk a' Duna felé. Elindulánk, alig érünk a' tsendesen folyó Dunához, hol az esthajnali derült és hives idő nevelé a' Természet méltóságát, 's felséges tekintetével ama sok 's nagy történetekről nevezetes Buda vára 's Gellért hegye buzdítá azon érzéseket, mellyek egy tiszta lélekben illy pompás fekvésü helyen mulatván ébredveznek. A' dagályos Duna mintha azt szóllotta volna: Bámuljátok az én erőmet. Hazátoknak, mellynek fő ere én vagyok, terméseit én hordom ki hátamon; tiszteljeteck engem, mert ha én nem lennék, fél ennyire sem éreznétek jószágaitok hasznait; addig örüljeteck, mig valami Hatalom, szabad folyásomat ugyan engedvén, de mind azt, a' mit hátamon vihetek a' ti hasznatokra el nem tiltja; torkolatom állapotja, hol nem messzire sok rokonaimmal egybe folyok, méltán ébreszthet benneteket nyughatatlanságra; 's imé midőn ezen érzések folydogálnának elmém érző inain, élandalodásunkat egy erős „alázatos szolgája, örvendek hogy tisztelhetem Uram ötsémet“ közönséges állapotomba rezzenti vissza. Egy közép időt haladott Uri embert látok magam előtt, ki N. Barátomat meg ölelvén meg tsókolja, 's hozzá fordulván egy kihez légyen szerentsém kérdéssel feleletre késztet. Felelvén nevem, — 's viszont kérdezvén: Kihez légyen nekem is szerentsém, monda én G vagyok, F Helységben lakó birtokos; mellyre N. Barátom is! monda, hogy közélről való rokona légyen, 's immár hárman valánk, 's minyájan sétálásnak eredénk. Az idegen Ur tsak hamar kérdé tőlem, az legyek é én, ki némelly munkátskákat adtam ki, 's közélőbb Tauátsolatok tzim alatt egy győztes Jutaz

lom irást; felelvén hogy én legyek az, kit kérdez, azonnal komoly, böltselkedésre mutató rántzok huzódtak homlokán, 's gyanitanom lehetett, hogy nem mindenben vagyunk egy vélekedésen, 's hogy kemény szó hartzra fog kerülni a' dolog, mellyet azért restellék, mert pihentetni vala szándékom elmémet. Nem sokára így szólla hozzám G. Úr. Az Urnak munkájában némelly olyan dolgok találatnak, mellyek nékem is tetszenek, de meg vallom, olyak is bőven, a' mellyektől iszonyodom. — Felelém: Legyek olly szerentsés, hallassa vélem, mi nem tetszik, talán, némely felvilágosításokkal eloszlathatok sok olyat, melly bal vélekedést ébreszt. —

Leg elsőben is mondá G. Ur meg ütköztem czimjében a' Tanátsolatok ki fejezésen, nagy praefidentia, engedelemmel légyen mondva, azt hinni, hogy illy kórú férfi az olvasó közönségnek Tanátsoljon, elég lenne talán tsak javallani. Tetszettek Uram ötsémnek maximáji, 's azon értekezések, mellyekkel a' Magyar Nemzet Culturai hátul lételének okait fejtegette, 's azon érdemek, mellyeket Nemzetünk vérivel és Nemes Lelkiiségével, a' köz jó eránt való adakozásával szerzett; tetszettek a' Nevelésről való előterjesztései az Urnak, és azon értekezései is, mellyek a' Commassatiokat illetik; jó gondolatok vagynak a' szabad adás vevés lábra állításával is azon praecautiokkal, mellyeket az Úr előterjesztett, 's még imitt amott többek is tetszettek; de meg ütköztem, midón az Úr a' Tit. Gus Partis primae rendszabásait is mérészelte érinteni, 's a' Nemo nisi legitime citatus, törvényről értekezni, 's illy tiszteletre méltó hosszas törvénykezés utja ellen, melly által olly elegendő mód vagyon az igasságot világosságra hozni, nam praecipitantia est noverca justitiae szóllani, meg-

ütődtem a' Creditumról, Hitelről szóló értekezéseim is, Spectabilis Domine! vége a' Nemzeti Characternek, ha itt a' pénznek olly sebes forgása leszen, a' Kereskedői lélek fog elhatalmázni, sőt ha a' Cambio Mercantile Judiciumok felállítatnak, 10 esztendő mulva Rothschild fogja az ország nagy részét birni. Sőt Amice! hogy tévelyedhetett el annyira, még azt is mérészelte elő hozni, hogy bizonyos Criminalis esetekben a' Nemes embert, személyére Nemesi praerogativáitól is meg lehessen fosztani; sőt egy helyütt mintha azt is emlitené, hogy a' Domestica terheiben részesüljünk, ha Tisztviselőinknek nagyobb Honorariumokat akarunk fizetni. Credat mihi amice! ezek igen veszedelmes dolgok; ilyenekről gondolkozni sem kellene; ha 800 esztendőktől olta így ellehettünk mint most vagyunk, ezentul is ellehetünk; tsak az Istenért kérem, tegyen le az ujjitásokról, hidje el oda leszünk.

Első szerentsém vagyon Uraságoddal lenni, egyenesen ki mondott észrevételei hasonló feleletet kívánnak, 's imé itt következnek: A' Tanátsolatok kifejezés nem az én gondolatom; ezen Czím alatt dolgozni ki a' munkát 's adni be, a' Cassinó hirdette ki; hogy ha magam kedvét tölthettem volna, e' részben a' Tanátsolatok helyett Észrevételek lett volna a' Czím, 's a' második kiadás több jegyzetekkel bővítve ezen kifejezést fogja homlokán viselni; így tehát erre nézve tisztában vagyunk, Victas do manus, vala a' felelet. Tisztelem Tekéntetes Uraságodat, magamat kihalgattatni kérem, midőn mindent meg fejtek, akkor tessék vagy Generalis absolutiot adni, vagy a' Convictivát kijelenteni, elmém, érzelmem, mindenem energiába jött, békét instállok, hadd folytathassam védelmemet.

Azt állítja Uraságod, hogy a' Tit. 9. Partis primae megtámadtam a' Nemo nisi legitime citatus törvénynek fejtegetésében; távol legyen, sehol sem állítom én, hogy valakit idézés és kihallgatás nélkül lehessen megítélni, sőt azt, elkerülhetetlennek tartom, 's nem is ajánlom rövid uton való megítéltetését a' nagyobb fontosságú tárgyaknak; hanem az apró adósságok, különösen kártételek, 's politziai rendtartások megsértése eseteiben; melly esetekben tsupán a' nyomon következő satisfactio orvosolhatja a' megkárosított fél, 's a' közbátorság sérelmeit; azomban, midőn ezeket javallottam, nem új dolgot javallok, hanem a' régire való visszatérést; hajdan a' Sz. Birák summarie nagyobb tárgyakat is elvégeztek; most ha 30 xrokkal adós egyik nemes a' másikának, orron fogva hirtzolhatja, 's csak költséges perrel veheti meg rajta; valljon nem nagyobb mostollája é ez a' szerfelett hosszas ut az igazságnak? és én praecipitantiának azt éppen nem nevezhetem, hol a' felek törvényesen meg hívta, törvényesen kihallgatva vagynak; hanem azt, midőn kihallgatlan hozatik ítélet 's a' t. Midőn a' rövid törvénykezés módjait javallottam, mutattam módot arra nézve is, miképen kereshesse felsőbb Törvényhatóság előtt az ítélet által méltatlanul terheltnek vélt fél a' maga igazságát. — Valóban bár sok régi jóra visszatérnénk, mitsoda hosszas utja vagyon az osztályos eseteknek, vagy osztálybeli igazításoknak most, hány esztendeig ülnék gyakran, némelleyek koplalva, kinlódva, egy erőszakoskodó atyafi tartván birtokokat magánál? — hajdan másként volt a' dolog, illy esetekben rövid uton halgattattak ki a' Félek, megbetsültetett a' jószág, mennyit ér, 's kivágattatott kinek kinek rátája; ha nem engedelmeskedett va-

lamellyik, Brachiummal hajtatott hirtelen végre az igazság 's a' törvény szava. Én meg vagyok győződve, hogy ezen hosszas perlekedési módokat azon jó szándékból alkották, hogy az igazság útja biztosabbá tétessék; de hányszor indul ki a' vándor legjobb szándékkal útjára, 's éppen midőn legszorgalmasabban keresné a' jó utat, kietlenbe téved el; 's csak akkor szerentsés, ha jó útra akadt, vagy elhagyottra vissza tér. Hajdan a' zálogok vissza váltása esetében rövid uton végeztek 's íteltettek el a' kérdések; hányféle fortélyt nem gondoltak ki immár annak kijátszására, hogy az örökös könnyen hozzá ne juthasson vagyonához? avagy nem jobb lenne é ezen törvényes utat, a' mennyire lehet, megrövidíteni a' Coordinatio Fororumnak lábra állítása által? nem jobb lenne é a' Nemesek között is az örökös adást, vevést be hozni bizonyos aristocratiai jussokat fenn tartó feltételek alatt, mellyekről jutalom irásomban szóllottam eléggé, nem lenne é ebben a' gazdaságbeli szorgalom egy ujj éltető erőt, nem emelné e ez a' Jóságok becsét 's a' t.

Továbbá állitá Spectabilis Dominatio Vestra, hogy ha a' Creditum, a' Cambio Mercantile Judiciumok fel állítása által, lábra állittatna, az egész ország nagy részét Rothschild birná 10 esztendők mulva, 's a' Nemzeti Character elenyészne, és a' Kereskedői lélek hatalmasodna el. A' mi az elsőt illeti, tagadom, 's azt állítom ellenébe, hogy a' víz eszűségre, az adósság tsinálására, legjobban ingerli az embereket az, hogy a' kötelezés pontjainak betöltését huzni halasztani lehet, következzen csak hirtelen az executio, azon esethen, ha valaki kötéseit meg nem tartja, máskor meggondolja, mit tselekszik, meggondolja más is, kilátja távolról ezen kellemet-

lenségeket; de most ezen hosszas perbeli út tsak éleszti a' könnyen gondolkodókat az adósságok tételére. A' törvényt ugy lehet tekinteni egy részről, mint Disciplinaris fogást, a' hol lankad-
tan megyen a' Disciplinaris régulák fel tartása, romlik ott az érettség, a' rend, a' moralitás; —
igy vagyon a' dolog az igazság kiszolgáltatásánál is, azomban mit szült ez a' hosszas ut, 's mód,
's a' Creditum nem léte? szülte az uszorát. Mond-
jon Spectabilis Domine, hol? 's mellyik ország-
ban van annyi uszorás mint nálunk? és az uszo-
ráknak annyi nemei? Ezen szavaimat mondván,
G. Úr nagyon kezdett pirulni, 's N. Barátom
igen kezdvén rángatni hátulról ruhámat, gyani-
tám: hogy G. Úr is alkalmasint néhány mazamá-
tátskákat pendített. De tovább folytatám beszé-
dem', a' mi egyéb eránt a' Nemzeti Character
elenyézését illeti, 's a' mercantilis lélek ki fej-
tődését, ez is tsak képzelődés, merő előítélet,
hát azt a' Charactert kell é oltalmazni 's védel-
mezni, a' mi most nagy mértékben uralkodik a'
Hazában, a' rossz fizetést, a' meggondolatlan
adósság tsinálást és uszorát; — szegény Magyar
Nemzet, ha Charactered ezekben gyökerezik,
ugy valóban a' harangozó pénzt orrodban hordo-
zod, 's hattyúi éneked nem sokára eldanulod.
Bár adnák az egek, hogy jobban fejlődzne ki a'
Kereskedői lélek, midőn mások Honnunkban
boldogulni tudnak a' kereskedésből, mi tsak pa-
naszokra fakadunk, hogy miért nints jobb 's több
Kereskedésünk? midőn Kereskedést gyarapító
Törvényeket akarunk alkotni, akkor ismét pa-
naszra, félelmes panaszra fakadnak némellyek,
hogy jaj! ez is káros lehet; ugyan lehet é ilyen
félénk, ingadozó, setétség fiainak tanátsát követ-
ni? Azomban hát ott, hol a' Kereskedés virág-
zik, nem virágozhat é egyszersmind a' Hazafiú-

ság is, hol tiszteltetik a' Kereskedés jobban mint Angliában? hol vagynak erősebb, tántorithatatlanabb bölts Hazafiak mint ő nálok? De szükséges a' Kereskedés és Industria kapuit jó törvények által más tekintetekbe véve is meg nyitni. Bizonyítja a' tapasztalás, hogy az emberek szaporodnak, de bezzeg nem szaporodik a' föld, ez egyforma kiterjedésben marad mindenkor; ha tehát nem nyitunk az Industriának utat, melly által lehet kevésből sokat termesztetni, ha nem gondolunk ki más élésbeli módokat, tsak a' földnek mivélését, valóban nem sokára némelleyek élelem nélkül maradnak, annyira fognak a' fekvő vagyonok a' folyvást tartó osztályok által kevesedni. Hogy az emberek szaporodásokhoz képest ujj meg ujj élés módokról gondoskodni ne kellessen, tsak olly Hazában maradható, hol szerfelett sok a' föld, kevés a' népesség, nem olyanban, hol egy Kastélyt már néhol tizen is birnak. Virágozzon a' mezei gazdaság, de virágozzauak, a' mennyire a' környülállások engedik, a' kereskedés és mesterségek is; tegyünk ezeknek előmozdítására is mindent, így virágozhat tsupán az egész Nemzet boldogsága is. A' mi azon megtámadásit illeti Uraságodnak, hogy én azt javallottam, ha meggyénk Tisztviselőiknek több fizetést akarunk adni, tehát nyissa meg maga is a' Nemesség az erszényét, és segittse az adófizető nép' e' részbeli terhét, mert azt több fizetésre szorítani nem lehet. Ezt én úgy, 's azért mondtam, hogy némelleyek arról gondolkoznak, hogy a' Megyés Tisztviselőknek igen tsekély fizetések lévén, tehát az szaporitasson; e' részben mondtott szavaimat erősitem ujra, 's úgy vélem, ha vélekedésemet más el nem magyarázza, mint szokták a' kevés Logicával bíró fők a' legjobb dolgot is elmagyarázni, semmi veszedelmest,

semmi igen különöst nem fog benne a' vizsgáló találni. Én megvallom, bizonyos feltételek mellett örömet fizetnék a' Vármegyék Tisztjeinek Honorariumot. Fizesse az adófizető is a' magáét — valóban illy tsekélységet a' Megyés Tisztviselők megérdemelnek, 's Európában nints olly ország, a' hol illy kevés lenne a' Polgári Tisztviselők jutalma — de a' Nemesség is adjon részekre, nem Contributiót de Honorariumot, azonban ugyan akkor azon taxák, mellyeket most kötelessek vagyunk Tisztjeinknek minden legkisebb lépésükért fizetni, töröltessenek el. Mi fog történni? a' Tiszt Honorariumának bizonyos 's egy kevéssé nagyobb summájára inkább támaszkodhatna; — most valóban több Tisztet látunk elszegényülni a' Megyés hivatal után, mint boldogulni. — A' szegényre igen tsekélység fog esni, de a' tehetősre is, mert illy kis summából nagyon kevés juthat mindenre, és más részről nem fog a' szerfelett nagy taxákkal terhelteni senki, most egy legtsekélyebb per kezdetére legalább 24 pengő forintjának kell lenni a' perlekedő félnek; akkor meg lehet esztendőnként 30 xrokat fizetne, és minden hivatalos dolgokat, mellyekre szüksége lenne, 's a' mellyekért most a' Taxatorium értelme szerint ugyan derekasan tartozik fizetni, ingyen tartoznának a' Megyés Tisztviselők meg tenni. Hányszor megesik most, hogy szükség lenne valamelly hivatalos foglalatosságra, de hibázik az erszényben a' Tisztet illető Taxa, elhalasztatik az igasságot elő mozditó hivatalos munkálkodás; hányszor kéri ortza pirulással a' foglalatosságát végzett Tisztet, ki napokat vesztett e' miatt, hogy Uram bizony nintsen, köszönöm alázatosan fáradságát, 's még a' forspont pénz sem térítettik meg. Tudom én azt, hogy sok Tiszt ezt szívesen teszi 's maga-

mat is ide számlálom 's reménylem soha ortzámat nem fogja az megpirítani, hogy a' Taxákra nagyon vágytam, 's ha valaki tud generosus lenni, én is tudok. — De vegyük fel azon Tiszteknek állapotját, kiknek a' szerentse igen kevés vagyont adott, vagy éppen semmit, tsak jó character, szívet és talentomot, hogy esik ennek, midőn több napi munkájáért alázatosan köszönőmmel fizetik ki, vallyon nem érezhet e' méltán valamit? 's vallyon azon Individuumnak is, ki nem fizethet tehetetlensége miatt, (mert különben a' generosus Magyar nem vonja meg azt, a' mivel tartozik) nem esik e' nehezére azon szemtelenkedés, hogy a' meg szolgáltat nem jutalmazhatja meg; de sokszor ha van is éppen annyi pénze, mellyel a' Taxákat megfizetheti, több nem marad az erszényben. Hogy ha ezen Taxák fejében Honorariumul fizetnék esztendőnként bizonyos summát, az sokkal könnyebb lenne, mint előforduló esetekben a' nagy Taxákat fizetni, és hiszem hogy a' szegényebb sorsu Nemesnek esztendei fizetése annyit sem tenne mint egy Passus Taxája. A' tehetősebbek adnának értékekhez képest többet. Ezen gyarapított Honorarium állapotjában, a' Tisztek bizonyosan jobban jöhetnének ki, nagyobb energiával szolgálhatnának, 's ekkor elmellőztetne azon hibás tekintet is, mellyet a' Tisztviselők között imitt amott észre lehet venni, hogy t. i. a' tehetősebbeknek, kik a' Taxákat 's talán még többet is pontosan fizetnek, néha tiltott kedvezésekkel is szolgálnak, a' szegényebbeknek pedig kevesbbé. Lássá Uraságod! így vélekedem én, 's véleményemet bátran kimondom, mert szabad ember vagyok, azért ha másnak nem tetszik, nem haragszom. De többet mondok, én még hajlandó lennék másra is fizetni p. o. az útakra eszten-

dönként valamit, mert ez által mind a' Haza mind az egyes emberek igen sokat nyernének, 's nagy az a' kár, mellyet a' jó utak hijánosságai miatt vallanunk kell. p. o. Vegyük fel mennyibe kerül sáros időben az utazás, azon utat, mellyet jó út lévén egy nap alatt végezhetnénk, háromig végezzük, 's ekképen szerfelett szaporodnak költségeink; szerszámink 's marháink romlanak; itt már nagy a' veszteség, sok az alkalmatlanság; de megfizetem az utak rosszaságának bérét minden, a' mit veszek, a' portéka annál drágább, mennél rosszabb az ut, mert a' fuvar bér is tsak be számittatik. Gondolom, azt fogja felelni Uraságod: igen de minden adó fizetés, a' Cardinalis praerogativának elleneire vagynak, 's erről tsak szóllani is, tsak tanátskozni is az 1741-diki Törvénynek 8dik Tzikkelje el tiltotta. Ezt azomban tagadom, ott nagyobbára a' Contributió-rul van szó, mellynek summáját az ország gyűlése határozza meg, 's az Aerariumba foly; olly adózásról van ott emlékezet, mellyben fejpénzt is kell fizetni, 's a' katonaság tartását eszközölni; — az én előadásaim ezeket messziről sem érintik; én készebb vagyok fejemet elvágatni, mintsem született katonaságomról lemondjak, 's azért Contributiót fizessek; mindenkör kötelességemnek tartom, hogy törvényesen felszóllitvatván, a' Hazát 's Thronusunkat védelmezsem; 's szívesen áldozom, mint őseim egykor, életemet és véretem; sőt azt hiszem, hogy a' Nemeség adót nem fizetésében véghetetlen nagy ereje vagyon a' Felsőnek is, szép dolog ám háboru idején, néhány milliónyi segedelmet venni a' Nemességtől; szép, midőn annyi sok ezer katonával szaporittatik a' Hadi sereg: mind ezeknek én a' legtüzesebb pártfogója vagyok; — de azért nem tartom azt helyesnek, hogy éppen semmit se te-

gyünk a' köz előmenetel javára, 's mint a' Herék veszteg ülünk. Hol vagyon a' Törvényben meg írva, hogy Tisztjeinknek, ha tetszik nekünk Honorariumokat, ne adjunk, 's ha a' mostani állapotot e' részben hijánosnak találjuk, azt ne változtassuk, hol vagyon az a' Törvényben meg írva, hogy az utakra ne fizessünk? tudom ugyan, hogy az utak tsinálása az adózó nép kötelességeihez tartozik; de ha látom, hogy ők szegények eleget nem tehetnek e' részben, mert lehetetlen annak terheit is pontosan birniok, ha látom hogy a' rossz utak idején egy Pesti vagy Debretzeni Vásárra menvén, száz két száz, szekerek vannak a' rossz út miatt elakadva, 's magam is fuladozok a' sárban; 's ha tapasztalom, hogy minden köből életnek árából a' rossz utak miatt minden termesztő egy ötöd részét elveszti, ha tapasztalom, hogy gypjumnak fuvarjáért minden mázsánál egy pengő Rfttal kell többet fizetnem a' rossz utak tekintetéből; ugyan lehet é álmélni, ha illy gondolatok jönnek elmémbe. „Ha Te, 's a' Te hozzád hasonló Birtokiak eszten-dőnként tsak öt ftot fizetnének az utakra, 's a' szegényebbek néhány xrotat, a' gazdagok többet” ezen sajnálkozásra méltó dolgokat nem szemlélhetnénk; Nemzeti kereskedésünk jobban virágozna 's a' t. Hát ha még azt is meg gondolom, hogy az ilyen segedelmeket ugy lehetne alkalmaztatni, hogy az azokra való kissebb 's nagyobb fizetés hatalmát kezünkbe tarthatnánk meg, ekkor valóban pirulnom kell, mert azt mondja ön érzésem, azt kiáltja a' dolog fekvése, hogy ez maig is jó karban nints, a' magunk egoismusa, a' kisértetektől való félelem, mellyek nintsenek, és az előítéletek akadályoztattak, 's egyedül való okai magunkban vagynak. Valóban álmélni-dásra méltó, valahányszor azt kiáltjuk, miért

nints virágzóbb kereskedésünk, ugyan annyiszor magunkat betstelenítjük; — mert vallyon, nem setétségre mutat e' a' kereskedés hijjánosága miatt panaszolkodni ott, hol Hitel nintsen, hol még az utak sem bátorságosak, sőt gyakran járhatatlanok. — Valóban, ha betsületünket szeretjük, 's azt akarjuk, hogy ne legyen hitel, ne legyen jó út, ne panaszolkodjunk a' kereskedés nem léte miatt, sőt kiáltsuk azt, hogy nem kell kereskedés! nints szükségünk a' kereskedésre! — ez tzélerányos kiabálás lesz, de valahányszor azt kiáltjuk, miért nints kereskedés? az eszközöket pedig nem munkáljuk, sőt azokat, kik munkálni akarják rágalmazzuk, inconsequensségünkkel nemzeti betsületünk szivébe ugyanannyiszor tört ütünk. — Továbbá így szóllék; szememre veté uraságod, hogy mérészeltem azt javallani, hogy a' Nemesek bizonyos Criminalis esetekben, p. o. a' szántszándékos gyilkosság, tolvajság, gyujtogatás 's a' t. eseteiben, nemesi szabadságaiktól személyekre nézve fosztassanak meg. Ezt azért javallám, mert a' mint már ez eránt máskor is kinyilatkoztatám magam, a' nemesi rend felállításának fő oszlopa a' betsület érzésen alapul; — a' ki szántszándékos gyilkos, tolvaj 's a' t. nem érdeimli a' megkülönböztetést, sőt vesztvén az egész testnek legdrágább kintsét, t. i. betsületét, annak kárára vagyon, annak ingadozását eszközli; azonban ha uraságod olly szorgalmatossan forgatná a' törvénykönyvet, mint a' milyen erősen hiszi, hogy tsupán agyvelejében öntötte ki a' Böltesség Istenasszonya minden hatalmát, az illy javallatokon éppen nem tsudálkozna; hajdan is szokásban vala a' kötelességeikről megfélejtkező Nemeseket szabadságaiktól megfosztani, p. o. a' ki az ország gyűlésen meg nem jelent, a' ki a' véres kardnak és

nemzeti zászlónak kitétcle 's faluról falura való vitele alkalmával nem insurgált, nem tsak nemességét vesztette el, de szabad vala, mint rossz Hazafinak hasát is kívágni; — miért ne lehetne tehát hatalma a' törvényhozó testnek akkor, midőn olly romlott erköltsüek is találkoznak a' Nemesség között imitt amott, kik szabadságaikkal vissza élnek, 's annak erejét inkább gonoszsaigaiknak palástolására 's védelmezésére fordítják, mintsem a' jónak gyarapítására, olly törvényt hozni, hogy az ilyenek, mint érdemetlenek, szabadságaiktól fosztassanak meg. Az ilyen rossz tagjai a' Nemességnek nem tsak magok személyének ártanak, 's a' köz bátorságnak, de veszítik az egész Nemesség betsületét, 's egy rossz ezernek rontja jó hírét 's nevét. Továbbá állítá uraságod, hogy tsak ne ujjitsunk, mert az veszedelmes, 's ha 800 esztendeig így ellehetünk, ezentúl is ellehetünk. A' mi ezt illeti, azt felelem, a' ki jó megfontolás nélkül ujjít, mindennek, mint a' vak veréb, neki megy, mindent a' mi ujj, tsak azért mert ujj, betsül; esztelen; — de azt is valóban fél kegyelműnek tartom, ki örökké tsak a' régihez ragaszkodik, ugyan is az idő lelke mindenkör ujj szükségeket 's ujj körülállásokat fejt ki. Jaj azon Nemzetnek, mellynek Törvényhozói ezekre nem figyelmeznek, 's mint az okos Kormányosok a' Státus hajóját, melly a' törvénykönyvben foglaltatik, ezen körülállásokhoz nem alkalmaztatják. — Az idő, 's az ujjonnan kifejtődött szükségek nem óriási, hanem elemmentumi erővel birnak, mellyeknek ereje, ha bölts törvények által nem szivárogtatik el lassan lassan, szét pattantja a' társaságot egybetsatoló lántzokat, szét szaggatja a' polgári egybetsatolás köteleit, 's bizonyítják a' világ történetei.

hogy ártatlan vérrel, és keserves könnyhullatásokkal nedvessítetik az olly haza' földje, mellynek vigyázatlan, előítéletes, és vak törvényhozói az idő lelkének hatalmát erőszakosan akarják zabolázni. — Végre Spectabilis Domine! ne nehezteljen meg egyenességemért; a' ki azt meri állítani, hogy ha 800 esztendőök ólta így lehetünk, ezután is elmaradhatunk, az legnagyobb ellensége tulajdon hazájának, mert az megveti a' maga Nemzetének történeteit, meggázolja törvényeit. — Kezdje bár uraságod Sz. István Király idejétől megolvasni törvényeinket, olvassa a' mostani időkig, látni fogja, melly iszonyúságok között küzdött egykor Nemzetünk, minden lapján törvénykönyvünknek tapasztalni fogja uraságod, hogy bölts eleink mindent, a' mi jó volt, megtartani igyekeztek, a' hibást azonban igazították, 's a' környülállásokhoz képest ujj törvényeket alkottak, különben ma is vadak lennénk. Ugy vagyom, a' mi eleink érezték és értették az ó Constitutiójokat, vigyázva ugyan, de még is bátran igyekeztek bölts törvényekkel eszközölni a' köz jót; gyakran hibáztak ugyan, de éppen azért, mert értették constitutionalis erejeket, el nem tsüggedtek, mint sok mai obé-gató nyul-szívűek; hanem később észrevévén a' hibát, annak idejében okkal móddal segítettek a' nyomó bajon. Valóban, én azt hiszem, hogy nekünk most is vagynak olyan bajaink, mellyek orvoslást kívánnak, de azt is hiszem, hogy azon szánakozásra méltó emberek, kik csak panaszkodni, félni, tsüggedni, és here módra vesztegelni tudnak, amaz említett bajainkat meg nem fogják orvosolni soha: de azok, kik a' constitutionalis hatalomnak méltóságát érzik, és esmérik, böltsességeket gyarapítják, 's lelkességeket, vigyázásokat élesztik. Mit is le-

hetne azon katonától várni, ki az ütközet előtt már a' veszteséget siratja? a' kinek ereiben nem rothadt 's megvesztegetett, hanem igaz, egészséges Magyar vér foly, nem tsüggedéssel munkálja a' közjót, de bátorsággal és böltsességgel; jaj minékünk, ha azt hisszük, hogy ugy lészünk boldogok, ha semmit sem teszünk. Tisztelje tehát uraságod ezentul azokat, kik a' Haza dolgairól gondolkozni, értekezni szeretnek, ez által sok jó fejtődzik ki, élesedik az elme, a' magára vigyázás ösztöne ébresztetik, 's hogy ha valahol olyat hall uraságod szóllani, vagy olvas, a' mi gondolkozása módjával ellenkezik, mondja ki a' maga vélekedését, de ha erősségekkel, helyes okokkal meggyőzöttetik, hidjen másnak is, kövessen mást is, mert valóban nints nagyobb gyengeség, mint az, ha azt hiszi magáról valaki, hogy tsak az a' bölts, tsak az a' jó, a' mit ő jónak tart; ez olly gyengeség, mint semmit sem tudni, sőt veszedelmesebb, mert ezek sem jót, sem rosszat nem tehetnek, amazok bele vágnak a' legfontosabb dologba, de fejességek miatt a' más okos és bölts javallatit el fogadni nem képesek, 's így viszik magokat, így viszik a' Hazát előítéleteikkel a' veszedelembe.

Midőn így folytatnánk beszédeinket, szinte elesteledett; de a' hold ragyogása elég világosságot szolgáltatott; ellenkezőm G. Ur egy szót sem tudott szóllani, 's ábrázatján az álmélkodás és bosszonkodás vonásait lehetett észre venni; végre így szólla: sok ollyakat hallottam az Ur-tól, mellyeket hallani nem reménylettem, felelni azonban most nem tudok, olly sok erősségeket hozott elő az Ur, hogy rendre felszedni azokat, felelni mindenre nem vagyok képes; sok részben meggyőződtem, de az éjszaka is bekövetkezett, majd másszor bővebben, jó éjszakát,

's elment. N. Barátom pedig velem maradván így szóllott.

No Barátom! ezt ugyan derekassan letsé-
pelted. Ugy is kell, szólla egy nem messze álló,
közönséges öltözetű férfi, ki a' Duna partján
több szekerekkel együtt tanyázott, követem az
Urakat, régen hallgatom itt ezen szegény embe-
rekkel az Urak beszédjét; igaz nem sokat értet-
tem belőle, a' mit az Urak beszéltek, de annyit
értettem, hogy hajdan a' rossz embert nemessé-
gétől megfosztották, erre nagy szükség lenne ma
is; jó törvény volt az Uram, jó lenne most is,
mert igen eláradtak köztünk a' rossz emberek,
de ha az is igaz, hogy a' ki háboru idején In-
surgensnek nem ment, 's magát ravaszul a' telér
alól kivonta, a' hasát kivágták, ugy annak az
Urnak, ki az Urakkal vetélkedett, már régen
nem volna hasa; hiszen Uraim! az utolsó Insu-
rectiokor azzal mentette ki magát, hogy vizi be-
tegségben van, pedig Uram olyan most is, hogy
az ágyut is elbirná huzni, tsak nints a' világon
igasság! de bezzeg mentünk mi szegények sze-
méllyesen és mint régi Ős atyáink szívesen, tsak
abban vala a' hiba, hogy nagyon későre halasz-
tották a' dolgot, 's igen készületlenek valánk.
Igassága vagon az Urnak abban is, megértet-
tem, hogy inkább adjuk vegyük örökösen a' jó-
szágot, mint zálogosítsuk, nints ennél nagyobb
mételje a' Nemességnek; már lássák az Urak az
ollyan Törvénytudók, mint amaz Úr ki elment,
mit nem tesznek, magokhoz kenyerezik a' sze-
gény nemes embert, ki lesik midőn szüksége van,
más kéz által reá veszik a' zálogolásra, az illyen
szegény ember, mint már én is, minden szót,
ígéretet igaznak hiszen; oda adja az ember egy
két esztendőre oltsón zálogba, azután, eltelvén
az idő vissza akarja a' zálogosító váltani, de

nem adják, perre kerül a' dolog, ebbe bele is vénül az ember, még se juthat jószágához, olyan sokáig huzódik; végre az ember bosszuságából vagy abba hagyja a' törvénykezést, vagy több pénzt vesz fel t. i. auctiot, hiszen gondolom értik az Urak mi az. Így játszodják ki Uram, az olyan derék emberek, kik mindég a' Hazafiuságot emlegetik a' szegény embert: de ha arra kerül a' dolog, védelmezzük Királyunkat, Hazánkat, 's ha fegyverre kell kellni, akkor ki vizi-betegségben, ki köszvényben, ki hektikában kínlódik, 's tollják a' nyakokról Uram a' terhet. Még a' Subsidiumba is hidjék el az Urak, mi szegény nemesek többet fizetünk; mert a' vagyonunkat Uram mind öszve írják, a' gazdagokét nem, nem tudom ugyan másutt, hogy van a' dolog? de a' mi falunkban Uram nagy csalárd-ság történt. G. Ur, a' kivel az Urak vetélkedtek, bír husz annyit mint én, és én még is majd annyit fizettem, mint ő kegyelme. Azt mondom tehát én is: a' Nemesek közt a' nemesi jószág adódjon, vétetődjön örökösen; ekkor nem fog senki zsákban matskát árulni, mind az adó, mind a' vevő meggondolja mit tesz, így sokkal jobban fog boldogulhatni az igyekező, 's megadván igaz árát a' jószágnak, jó lelki-esmérettel használhatja; nem úgy mint most a' zálogok után szokták nagyobbára. — Abba is igassága volt az Úrnak, hogy hosszas az igasság kiszolgáltatásának utja; Uraim! egy ember 5 forintommal adós már négy esztendeje, tsak két hétre kérte, ha követem a' pénzem, még neki áll fellyebb; a' Szolga-Biránk egy igen áldott jó Ur, már többször megintette, hogy fizessen; de Uram nints hatalma, 's nékem az igasságot ki nem szolgáltathatja; — el mentem tehát a' minap egy Prókátorhoz mi tévő legyek, azt felelé, hogy per

taxára és Prókátori jutalomra legalább először is 24 pengő forintokat készítettsek; ezeket ugyan megkapom a' per végével, melly egynehány esztendőök mulva elvégződhetik. No már Uraim! mi tévő legyek? hiszen ha én 24 pengő forintot fizetek, el kell adni egyik lovamat, vagy költsön venni, ha kapnék? de ha kapnék is? a' per taxa interesse többre mégy, mint az öt forint minden kamatostól; hát mit tsináljak Uram! Szent volt az Úr szava, hogy nints igasság, rövidítsük a' perek utját, adjunk hatalmat okkal móddal Biráinknak, szolgáltassák nyomon az igasságot. Kivált az illy apró adósságok esetében, és a' rend rontók ellen. Az én nagy atyám, Uraim! most hat esztendeje halt meg, 100 esztendős tisztes öreg vala, ő azt mondotta, hogy régenten több igasság volt, ha illyen baja volt valakinek mint nekem, a' Szolga-Biró kihallgatta mind a' két félt, a' Törvénykönyvet kinyitotta, 's hevenyében az ország törvénye szerint elítélte a' dolgot, kiszolgáltatta az igasságot. Most Uram hogy vagyunk? Vak az Uram, vak ki azt mondja, hogy minden jól van, azért én Uram! hozzám fordulván, 's kezemet megszorítván az Urral tartok, 's inkább neki indulok az Ur után a' Dunának, pedig úszni sem tudok, mint G. Urammal a' szárazon. Ő — igaz, olyan Törvénytudó, hogy ritkitom párját, de nints jó lelke; ugy vélem az Urban még a' régi Magyar vér buzog, Királyához, Hazájához hív, 's a' közjónak pártolója, ez pedig már ma hónap Uram kikopik a' főnemesek közzül, ők nagyobbára tsak a' magok hasznát pártolják, 's mi bennünk marad fel magva a' régi jónak, jobb erköltsü szegény Nemesekben. — Ezen kevésbé tanult, de józan eszü 's gondolkozásu Köznemesnek szavai mélyen hatottak szívembe, 's azon ohajtást ébreszték kebe-

lembe bár az ő együgyű ugyan, de jó gondolatjai virágzásra juthatnának egykor, 's valóban közöttök a' legnagyobb számmal találtatnának, kik minden valódi jókra hajlandók, 's talán tübben, mint a' fő és középsorsu Nemesség között. Eggyet kettőt szólván, még ezen derék emberrel N. Barátomhoz szállásom felé sieténk; elindultunk előtt azonban ezen tisztos Nemessel lévő több parasztok közzül eggyik imígy szóllala meg: ugyan kérem Tekintetes Uram. beszéljenek még tovább, többet ér egy prédikációnál az Urak beszélgetését hallani; 's kért, hogy ha nem tudnék e' valamit a' portio kivetésről is szóllani, mert a' mint mondá, falujokban a' Birák, a' Notariusok nem a' legjobb uton járnának; felelém: majd másszor földi erről is, 's Isten hozzádot váltván haza felé ballagánk. Ut közben N. Barátom imígy szólla hozzám:

Valóban nem gondoltam volna, hogy tréfáimból illy fontos dolgokról való vitasásokra kerüljön a' dolog, Barátom! ugy meglepett magamat is a' Haza dolgairól való aggodalom, hogy egy hétig el nem mosolyodom — azomban Barátom hiszen mind jó, a' mit te mondtál, én szívből óhajtom azokat, — de nem tsak a' Nemzettül függ ám a' boldog tzél elérése; az Udvar hatalma igen nagy, ha ez ellenzeni fogja, megint semmi lépést nem tehetünk, mit gondolsz, hogy fogja magát e' részben az udvar viselni?

Felelém: én ugy vélem, hogy a' mi öreg, kegyes, és jószívű Királyunk ugy gondolkozik: Magyarok! én a' ti jávatokat óhajtom, fő kívánságotok az volt, hogy alkotmányotoknak némelly hibáit, mellyek nemzeti és házi boldogságaitokat akadályoztatják, megigazithassátok, én a' mult úttal is hajlandó valék minden jót előmozdítani, a' miben sérelmeteket találtátok, Királyi méltó-

ságommal egyezően elégtételt szolgáltattam, — országtok választottjaival folyvást dolgoztattam, 's a' ti akaratotokkal egyezve az országos munkálkodásokat. Most újra megnyitom jó szándékom 's atyai szeretetem ajtajit, eleitekbe terjesztem előmeneteletek eszközését; — 's így Barátom! kegyes Fejedelmünk, ki a' közelebb le folyt zivataros időkben a' Státus kormányát olly szerentsés révpartra tudta kormányozni, meg fogja azt tenni, a' mi az ő jószívének sugallása, a' mi az ő atyai méltóságának kötelességeihez tartozik, 's nem fogja a' jóknak eszközését ellenzeni, — ha mi ezen jó alkalmatosságot újra elmulasztjuk — a' maradék méltó szemre hányásainak terhe a' mostani Hazafiakat fogja illetni.

De még is tsak vigyázni kell, mert hallám Barátom, így szólla N., hogy véghetetlen sok jót dolgoztak ki az országos kiküldöttségben, de némellyek még gyanusok lehetnek, ezekre vigyázni kell. — Azonban Barátom! azért sem reményelek sok jót, mert azok, kik a' törvényhozó asztaloknál ülnek, nagyobbára ollyan emberek, kiknek kevés bajok; 's így a' Nemzet számosabb népét illető tárgyakkal nem sokat gondolnak, 's vagy apathiában vagynak, vagy némellyeknek mély bélátások nem lévén, minden változtatástól rettegnek, gondolván: nekünk így is jól van dolgunk, miért kotzkáztatnánk ezen jót?

Balगतag! hát mikor láttál tökéletesest a' mi emberi kézből jött? volt e' olly kiküldöttség valaha, melly mindeneket minden kifogás nélkül jól dolgozott volna ki. Hiszen azért fog az ország gyűlése mindent ujja megvi'sgálni, hogy a' hol hiánosság leszen, megigazítsa, 's ha itt is hiba talál történni, birván a' törvényhozhatás

hatalmával, ebben van a' garantia, azt a' mi hibásan történhetett most, egy boldog jövődőben hatalmunk leszen megigazíthatni. Tsak a' halogatásról ne szólj előtem, 1791diktól óta mindig halasztódott a' Nemzet kijelentett szándéka, mindég panaszkodunk, hogy miért nem történik valami; most, midőn elérhetnénk azt, magunknak mellózni el a' végrehajtást, megkisebbitené a' Nemzet betsületét. A' folyvást tartó halogatás minden előmenetelnek legveszedelmesebb fenéje. Nem halogatással, de bátorsággal egybe kötött bölts igyekezettel győzhetjük meg fatuminkat. A' mi pedig azon állításodat illeti, hogy a' Törvényhozók tagjai közül sokan tsak azért sem hajlandók valamit tenni, mert ő nékiek többnyire házi környülállásaik jó karban vagynak; Barátom! illy szavaidra vigyázz, ezek igen sértők. Egyébberránt, a' ki az ország gyűlésen a' maga személyes dolga miatt az országot feláldozza, 's így vissza él a' Nemzet bizodalmaival, hasonló azon sáfárhoz, kinek emberiségére, ügyességére bizván az Ura kintseit, azt álnokúl meglopja; — de ennél is rosszabb, mert az illy gonosztévő tsak egy embert ront meg, egy tzeljával, 's rendeltetésével visszaéló követ, a' Nemzet milliomjait, és a' Királyt. — Már kapum előtt vagyunk Barátom, jó éjtszakát, nyugodalomra van szükségem, 's kezet szorítván, egymástól elválánk.

Szobamba térvén ágyamra heveredék, 's néhány enyhí ő lehelletek után eszembe jua, hogy még munkámban a' Valamiről semmit sem szóllottam. Egy sches gondolat elmémbe szökteté, hogy talán ezen történet 's értekezést, melly itt előadatott, írnam le, 's ez légyen — e' tegye — a' Valamit. Ugy is lón, lelkeim esmérete

azt felelő, ez jó, ez helyes gondolat. Imé itt van eredete 's oka e' történet' 's ezen értekezés közönségessé tételének.

Hazafiak! különösen ti, kiket a' Nemzet bizodalma képviselővé fog nem sokára választani, vagy már el is választott, 's ti is, kiket a' hivatal 's születés ezen méltóságra emelt, Patres Patriae! — melly vakmerű, melly esztelen, melly megvetésre méltó elbizakodott lennék én: ha azt állítanám, hogy a' mi az előadottakban foglalatik mind tiszta jó. Messze vagyok attól, hogy én gyenge ennyire elfelejtsem magam, azonban meg lehet, ha sok nem is — de V a l a m i — talán foglalatik? — Ha ez igaz? méltassátok figyelmetekre.
